

Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış

An Overview on the Historiography of Sîra during the Mamlûk Era

Güllü Yıldız¹

ÖZ

İki buçuk asrı aşkın bir zaman dilimi boyunca Mısır, Bilad-ı Şam ve Hicaz bölgelerinde hüküm süren Memlûkler dönemi (1250-1517), İslâmî ilimlerin her alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Siyer yazıcılığı açısından da benzer gelişmelerin yaşandığı tahmin edilmektedir. Ancak bu konuda kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için bu yargılar, şimdiye kadar tahminden öteye gitmemiştir. Dolayısıyla dönemin siyer yazıcılığı hakkında dile getirilen tahminlerin âlimler ve eserleri üzerinden test edilmesi ve muhtemel gelişmelerin bütün boyutlarıyla tespit edilmesi bir gerekliliktir. Memlûkler Dönemi siyer yazıcılığına bir giriş olma iddiasındaki bu makalede, öncelikle tespit edilebildiği kadarıyla bu dönemde yazılmış siyeri konu alan eserler; muhtevaları, benimsenen usuller ve öne çıkarılan konular bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Memlûkler döneminde siyer konularına dair yürütülen bazı tartışmalar ve bu tartışmalara bağlı olarak telif edilen eserler söz konusu edilmektedir. Son olarak gerek âlimler arasında cereyan eden ilmî tartışmalarının bir ürünü olarak kaleme alınan küçük hacimli risalelerin, gerekse bilginin toplumsal düzleme aktarımında yaşanan tartışmaları yansıtan en önemli kaynaklardan fetva mecmualarının, siyer yazıcılığı açısından kaynaklık değeri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, İslam ilimleri, tarih yazıcılığı, siyer, siyer yazıcılığı, siyer tartışmaları

ABSTRACT

The era of Mamlûk rule that lasted for two and a half centuries (1250-1517) over Egypt, Bilād al-Shām and Hijaz regions represents a new phase in the Islamic scholarly tradition, differentiating from its predecessor in various aspects. In regard to the sîra field, it is also estimated that some important developments must have happened. Nevertheless, such claims have remained unattested up until now. Thus, it requires substantiating with a thorough examination of scholars and their texts and developments in all dimensions related to the subjects of sîra. Pretending to be an introduction to the historiography of sîra during the Mamlûk era, this study firstly examines an established list of sîra works written in this period in terms of contents, methods, and subjects put forward by scholars. Secondly, it discusses some controversies on sîra subjects and texts compiled because of these controversies. Finally, it tries to emphasize the source value of treatises

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Güllü Yıldız (Dr. Öğr. Üyesi), Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: gullu.yildiz@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0630-7145

Başvuru/Submitted: 07.01.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.02.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
12.02.2020
Kabul/Accepted: 02.03.2020

Atıf/Citation: Yıldız, Güllü. Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 10/1, (Mart 2020): 333-363.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.671401>

and fatwa compilations for the historiography of sîra since treatises were written by scholars to defend their views in the scholarly debates and fatwa compilations depict the transmission of religious knowledge produced within scholarly circles to social practices.

Keywords: Mamlûks, Islamic sciences, historiography, sîra, historiography of sîra, controversies on sîra

EXTENDED ABSTRACT

Aiming to be an introduction to the historiography of sîra during the Mamlûk era, this study is planned as two parts. The first part examines an established list of sîra works written in this period in terms of contents, methods, and subjects put forward by scholars. Thus, it tries to draw a frame for sîra books of the Mamlûk era by putting emphasis on the diversity of them. Examining one or two texts from each genre, it reaches some conclusions which are thought to be extended to include other texts of the same genre as well. The second part discusses some controversies on sîra subjects and texts compiled because of these controversies. Also, it emphasizes the source value of treatises and fatwa compilations for the historiography of sîra since treatises were written by scholars to defend their views in the scholarly debates and fatwa compilations depict the transmission of religious knowledge produced within scholarly circles to social practices.

The Mamlûk era is regarded as representing the highest rank that the Islamic world has reached until that day in text production not only quantitatively but also qualitatively. It can be said that this judgement is acceptable for the historiography of sîra. Even it is still far from being thorough, our text list is rich enough to confirm this assessment. Although we cannot talk about an emerging new genre in the sîra field, the most developed texts of every genre were compiled during this period. Also some genres came into prominence and issued more texts than others. First of all, we must remark “comprehensive sîras” as the first of these genres. Designating a sîra work as “comprehensive” in this study means that it includes not only a chronological narrative of the Prophet Muhammad’s life but also his appearance (*shamâil*), his special features (*khasâis*) and prophetic proofs (*dalâil*), his hilya, his miracles, his family and relatives, his wives and children, his freed slaves and servants, his scribes and mu’azzins, his property, weapons and mounts, his major and minor pilgrimages, his death and funeral. Comprehensive sîras can be regarded as a reflection of the encyclopedic feature of the period on the historiography of sîra. Even in abridged sîras written in this period, the content of the comprehensive sîras was applied. In addition to comprehensive sîras, there are so many examples of abridged sîras and sîras written in verse from the Mamlûk era and these texts are primarily used for educational purposes in scholarly circles.

Another scholarly feature of the Mamlûk era is compiling commentaries and glosses on canonic texts of Islamic sciences. Considering the sîra field, this period is also very rich in regard to the commentaries and glosses. It can be observed that some scholars tend to limit

themselves to literally explanations, while on the contrary, others tend to extend their comments on every aspect of the text under scrutiny. In addition to sīra books, it must be noted that there are also books from other genres written in this period which include a chapter on sīra. These sīra chapters in general histories, biographical dictionaries, and encyclopedic works must also be examined in detail to reach a complete picture of the period in terms of the historiography of sīra.

Beside the above mentioned sīra works which were produced and consumed mostly within academic circles, there are also “popular” sīra works which were mostly composed and narrated by storytellers and preachers. Prominent scholars such as Ibn Taymiyya severely criticized these popular sīra works and issued fatwas or compiled treatises against them especially on the mawlid (the birthday of the Prophet Muhammad and the celebrations), his miracles and prophetic proofs.

To conclude it must be emphasized that the historiography of sīra during the Mamlūk era is still a largely unstudied subject. Thus, the very first aim of this study is to show that there are an exhausting list of works still waiting to be examined in various aspects. Because that period witnessed a massive text production and scholars put emphasis on protecting the academic heritage, reconstructing it and transmitting it to the next generations in a more systematic way.

Giriş

İki buçuk asrı aşkın bir zaman boyunca Hicaz'ın yanı sıra İslâm dünyasının en önemli merkezlerinden Mısır ve Suriye bölgelerinde hüküm süren Memlûkler dönemi (1250-1517), İslâm ilim geleneği açısından çeşitli hususlarda öncesinden farklılaşan önemli bir safhayı ifade etmektedir. Siyer yazıcılığı açısından bakıldığında da benzer şekilde önemli gelişmeler yaşandığı tahmin edilmektedir. Ancak bu konuda kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için şimdiye kadar tahminden öteye gitmeyen bu yargının, âlimler ve eserleri üzerinden test edilmesi ve muhtemel gelişmelerin bütün boyutlarıyla tespit edilmesi bir gerekliliktir.¹ Doktora tezi için bu dönemde Kahire'de telif edilen bir siyer haşiyesi üzerinde çalışırken² yakından müşahede ettiğimiz bu eksikliğin giderilmesi yönünde bir ilk adım olması gayesiyle yaptığımız bu çalışma iki bölüm olarak tasarlanmıştır. Öncelikle tespit edilebildiği kadarıyla Memlûkler döneminde yazılmış siyeri konu alan eserlerin muhtevalarına göre bir tasnifi yapılmaktadır. Böylece siyer alanında telif edilen eserlere dair genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Temelde bu eserlerin çeşitliliği üzerinde durulduktan sonra örnek bir veya iki metnin değerlendirmesi ve söz konusu metin/metinler özelinde de olsa genele teşmil edilebileceği düşünülen bazı tespitlere ulaşılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Memlûkler döneminde siyer konularına dair yürütülen bazı tartışmalar ve bu tartışmalara bağlı olarak telif edilen eserler söz konusu edilmektedir.

Memlûkler döneminde telif edilen siyer konulu eserlere geçmeden önce dönemlendirme hususuna değinmek yerinde olacaktır. Memlûkler dönemi ile sınırlandırılan bu çalışma, belli bir dönemde ve belli bir coğrafyada sürdürülen ilmî faaliyetleri ve bu faaliyetlerin neticesinde telif edilen eserleri incelemek durumundadır. Ancak bu zaman ve mekân sınırlandırmasının keskin bir ayırım ve katı bir ayrıştırma ifade etmediğini hatırlamak gerekir. Hem zamansal hem de mekânsal olarak bir geçişkenlik; hem yatay hem de dikey düzlemde bir etkileşim ve süreklilik olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır. Bu çalışma için 1250-1517 tarihleri arasında vefat eden ve Mısır-Şam-Hicaz bölgesinde yaşayıp ilmî faaliyetlerini sürdüren âlimlerden siyer konusunda telifi olanlar, eserlerinin çeşitlerine göre listelendi. Ancak bu listelerin nihaî olmadığı; hem zaman hem de mekân açısından genişletilebileceği ifade edilmelidir. Aynı şekilde dışarda tutulan şemâil, delâil türünden eserler, na't-medih kasideleri, manzum mevlidler ve miraciyeler gibi farklı eser türlerinin de listelere dolayısıyla değerlendirmelere dâhil edilmesi mümkün ve hatta bazı tartışmalar için zorunludur. Ancak bir giriş mahiyetindeki bu çalışmada söz konusu eser türleri kapsam dışı bırakılmıştır.

1 Memlûkler dönemi siyer yazıcılığı üzerine henüz müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu dönem telif edilen eserlere dair bazı tikel çalışmalar söz konusu olmakla birlikte bu çalışmalar dönemin siyer yazıcılığı açısından bir panoramasını sunmaktan ve öncesi ve sonrası ile karşılaştırarak bütünlüklü sonuçlara ulaşmaktan uzaktır. Bazı çalışmalar için bk. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminde (648-923/1250-1517) Siyer Çalışmaları: Safedi'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi* Adlı Eserinde Hz. Peygamber'in Hayatı", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 11-34; Abdurrahim Arslan, *Ibn Seyyidinnâs ve Uyunü'l-Eser* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019); Osman Cengiz, *Makrizi'nin İmtâü'l-Esmâ İsimli Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); İrfan Savran, *Kastallâni'nin (ö. 923/1517) el-Mevâhibü'l-Ledünniyye İsimli Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2019).

2 İlgili çalışma için bk. Güllü Yıldız, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Haşiye Geleneği ve Moğultay b. Kılıç'ın ez-Zehrü'l-Bâsim Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

Memlûkler Dönemi Siyer Eserleri

Memlûkler döneminin, metin üretkenliği açısından hem nicelik hem de nitelik olarak İslam tarihinin o güne kadar ulaştığı en üst seviyeyi temsil ettiği kabul edilmektedir.³ Bu yargının siyer yazıcılığı açısından da geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Henüz resmin tamamını yansıtmaktan uzak olsa da listelerimiz bu tespiti yapmamıza imkân sağlayacak zenginliktedir. Metin çeşitliliği açısından yeni bir tür ortaya çıkmamış olmakla birlikte var olan türlerin en müttekâmil örnekleri bu dönemde telif edilmiştir. Bazı türlerin, metin üretimi açısından önceki dönemlere göre öne çıktığı ve daha fazla esere konu olduğu da görülmektedir. Bu türlerin başında “kapsamlı siyerler” şeklinde adlandırabileceğimiz eserler gelmektedir:

- Ebu Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi's-sîreti'n-nebeviyye*⁴
- Kutbüddîn el-Yûnînî (ö. 726/1326), *es-Sîretü'n-nebeviyye*⁵
- İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334), *Uyûnu'l-eser fi'fünûni'l-megâzi ve's-ş-şemâil ve's-siyer*⁶
- İbn Balabân (ö. 739/1339), *Sîretü'n-Nebî*⁷
- Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *er-Ravz ve'l-hadâik fi sîreti hayri'l-halâik*⁸
- İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*⁹
- Ahmed b. Yilbeg Muhsinî (ö. 751/1350), *el-Cevherü's-semîn fi nuhabi sîreti'l-emîn*¹⁰
- İbnü'n-Nakkâş (ö. 763/1362), *es-Sîretü'n-nebeviyye*¹¹
- İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî (ö. 842/1438), *Câmi'u'l-âsâr fi mevlidi'l-muhtâr*¹²
- Takıyyüddîn el-Makrîzî (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*¹³

3 İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/94.

4 Yazma bir nüshasının Mektebetü'l-Haremî'l-Mekki'de (nr. 126) bulunduğu dair kayıt için bk. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Şâme el-Makdisî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/234.

5 Yunînî ve eseri hakkında bk. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Kutbüddîn Yûnînî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/596-597.

6 Bk. İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser fi'fünûni'l-megâzi ve's-ş-şemâil ve's-siyer* (2 cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1974).

7 İbn Balabân ve eseri hakkında bk. Cengiz Kallek, “İbn Balabân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/357.

8 Yazma nüshalarının Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, nr. 1927-1929; Ayasofya, nr. 3216-3218) bulunduğu dair kayıt için bk. Ali Eroğlu, “Hâzin, Ali b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/126.

9 Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*, thk. Şuayb el-Arnaut-Abdülkadir Arnaut (5 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1979).

10 Müellif hattı yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fatih nr. 4315) bulunmaktadır.

11 Bk. Salâhuddîn el-Müneccid, *Mu'cem mâ üllife an Resûlillâh* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, 1982) 117.

12 Eserin başlığı mevlid türünden bir eser olduğunu düşündürmekle birlikte eser incelendiğinde kapsamının bütün siyer konularını şâmil olduğu görülmektedir. Bk. İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî, *Câmi'u'l-âsâr fi mevlidi'l-muhtâr*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şukri (6 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009).

13 Bk. el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysi (15 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999).

- İbn Ebû Uzeybe (ö. 856/1452), *Sîretü 'r-Resûl*¹⁴
- Yahya b. Muhammed el-Kabbânî el-Kâhîrî (ö. 900/1504), *Büşra 'l-enâm bi-sîreti hayri 'l-enâm*¹⁵
- Süyûtî (ö. 911/1505), *Tuhfetü 'z-zarîfe fi 's-sîreti 'ş-şerîfe*¹⁶
- Kastallânî (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü 'l-ledünniyye bi 'l-minahi 'l-Muhammediyye*¹⁷

İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnu 'l-eser fi fînûni 'l-megâzi ve 'ş-şemâil ve 's-siyer* adlı eseri, kapsamlı siyerlerin Memlûkler dönemindeki ilk mütekâmil örneğidir. Ondan sonra Makrîzî'nin *İmtâü 'l-esmâ* adlı eseri ile Kastallânî'nin *el-Mevâhibü 'l-ledünniyye* adlı eseri gelmektedir. Vefat tarihi itibariyle Memlûklerin hemen sonrasına denk gelse de Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü 'l-hüdâ ve 'r-reşâd fi sîreti hayri 'l-ibâd*'ı da bu türden eserlerin en hacimlisidir.¹⁸ Ancak söz konusu eserlerin kapsamlı olarak nitelendirilmesi, geniş hacimleri ile değil içerdikleri konu çeşitliliği ile alakalıdır. Nitekim diğerlerinin aksine *Uyûnu 'l-eser*, baskısı iki cilt olacak kadar küçük bir hacme sahiptir. Bununla birlikte içerdiği konular itibariyle on cildi aşan siyerlerden bir farkı yoktur.

Kapsamlı siyerlerin muhtevasına bakılacak olursa öncelikle kronolojik olarak Hz. Peygamber'in hayatına yer verildiği görülmektedir. Ardından şemâil, hasâis ve delâil konuları, hilyesi, mucizeleri, ailesi ve akrabaları, eşleri ve çocukları, azatlı köleleri ve hizmetlileri, kâtipleri ve müezzinleri, eşyaları, silahları, binek hayvanları, umreleri ve haccı, vefatı, techiz ve tedfini konuları ele alınmaktadır. Kapsamlı siyerler arasında zikredilebilecek İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Zâdü 'l-meâd*'ı da bu konuları içermekle birlikte daha çok fıkıh yönünden değerlendirmesiyle diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Kapsamlı siyerleri, Memlûkler dönemi teliflerinin önemli özelliklerinden olarak zikredilen ansiklopedik yaklaşımın siyer alanına yansımaları olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Şemâil, hasâis ve delâil konuları, hilye ve mucizeler gibi siyerin alt konularının kısmen kronolojik anlatıyla birlikte yazıldığı çeşitli metinlere, Memlûkler öncesi dönemde de rastlanmaktadır.¹⁹ Ancak muhtevanın en kapsamlı haliyle uygulaması İbn Seyyidünnâs'ın eseri iledir. Onun ardından bu kapsam sistematik olarak sürdürülmüştür. Hatta birazdan söz konusu edeceğimiz muhtasar siyerlerde bile bu kapsamın aynen korunduğu görülmektedir.

14 Müellif ve eseri hakkında bk. Cevat İzgi, "İbn Ebû Uzeybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/447.

15 Bk. Müneccid, *Mu'cem*, 104.

16 Bk. Müneccid, *Mu'cem*, 105.

17 Bk. el-Kastallânî, *el-Mevâhibü 'l-ledünniyye bi 'l-minahi 'l-Muhammediyye*, thk. Me'mun b. Yahya ed-Dîn el-Cennân (3 cilt, Beyrut: Dâru 'l-Kütübi 'l-İlmiyye, 1996).

18 Bk. Şemsüddîn eş-Şâmî, *Sübülü 'l-hüdâ ve 'r-reşâd fi sîreti hayri 'l-ibâd*, thk. Mustafa Abdülvâhid (12 cilt, Kahire: el-Meclisü 'l-A'la li 'ş-Şuuni 'l-İslamiyye, 1997).

19 Ebû'r-Rebî' el-Kelâî'nin (ö. 634/1237) *el-Iktifâ fi megâzi Resûlillâh ve 's-selâseti 'l-hulefâ* adlı eseri, İbn Seyyidünnâs'dan yaklaşık bir asır önce Endülüs coğrafyasında kaleme alınmış bir siyerdir ve muhtevası itibariyle kapsamlı siyerlerin öncülerinden biri olarak değerlendirilebilir. Eserin kapsamı hakkında bk. M. Yaşar Kandemir, "Kelâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/193-194. Yukarıda zikredilen alt başlıkların tamamını olmasa da bir kısmını içeren başka metinler olduğu düşünülmektedir. Ancak örneklerin tespiti için daha sistemli bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Siyerlerin muhtevasıyla irtibatlı olarak bugün “siyer malzemesinde genişleme” şeklinde ifade edilen ve çokça tartışılan hususa da değinmek gerekir. Genellikle İbn İshâk ya da İbn Hişâm’ın metinleri ile *Mevâhib*’in hacmi karşılaştırılarak aradaki büyük farkın uydurma rivayetlerin metinlere dâhil edilmesinden kaynaklandığı iddia edilmektedir.²⁰ Ancak hacimler arasındaki farkı izah etmek için öncelikle kapsanan konulara bakılması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle delâil, hasâis ve mucize gibi siyer konularının anlatımında bazı uydurma ve zayıf rivayetlerin varlığı tespit edilmekle birlikte genişlemenin tek ve temel nedeni bu rivayetler değildir. Siyer kapsamında ele alınan konuların çeşitlenmesinin yanı sıra hadis, fıkıh, rical ve neseb konularına siyer metinlerinin içerisinde çok daha fazla oranda yer verildiği görülmektedir. Genişlemenin bir diğer önemli nedeni de budur ve Memlükler dönemi siyer yazımının hususiyetlerinden biri olarak da özellikle vurgulanmalıdır. Nitekim siyer müelliflerinin hadis, fıkıh veya rical konularındaki yetkinlikleri, siyer metinlerinin baskın tonunu da belirlemektedir. Örneğin İbn Seyyidünnâs’ın siyeri muhaddisliğini yansıtacak şekilde telif edilmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin eserinin de fikhî bakışı açısını yansıttığı daha önce dile getirilmiştir.

Memlükler dönemi siyerleri içerisinde oldukça farklı bir metin var ki burada en azından ismen zikretmelidir. Söz konusu metin hekim-filozof İbnü’n-Nefis’in *er-Risâletü’l-kâmile fi’s-sîreti’n-nebeviyye* adlı eseridir. “Felsefî roman” olarak nitelendirilen bu eserde, ıssız bir adada tek başına yaşayan Kâmil isimli kahramanın, hayatı ve varlıktaki metafizik düzeni aklıyla keşfederken aynı zamanda İslâm peygamberiyle şeriatının ortaya çıkışını ve müellifin yaşadığı döneme kadarki İslâm tarihini de yine tamamen aklî olarak keşfetmesi anlatılmaktadır.²¹ Siyer alanında bu türden başka bir metnin varlığı bilinmemektedir.

Memlükler dönemi siyer yazıcılığında kapsamlı siyerlerin yanı sıra çok sayıda muhtasar siyer yazıldığı görülmektedir:

- Zekiyüddîn Münzirî (656/1258), *Telhisü’s-Sireti’n-nebeviyye*²²
- Muhibbüddîn Taberî (ö. 694/1295), *Hulâsatü siyeri seyyidi’l-beşer*²³
- Abdülmü’min ed-Dimyâfî (ö. 705/1306), *el-Muhtasar fi sîreti seyyidi hayri’l-beşer*²⁴
- İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334), *Nûru’l-uyûn fi telhisi sîreti’l-emîn ve’l-me’ûn*²⁵

20 “Siyer malzemesinde genişleme” söylemine örnek olarak bk. Mehmet Özdemir, “Siyer yazıcılığı üzerine”, *Milel ve Nihal* 4/3 (2007), 135-139; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2008), 44-64.

21 Eserin tercümesini de içeren bir çalışma için bk. Cevher Şulul, *Nübüvvet Felsefesi: İbnü’n-Nefis’in Felsefî Romanı Fazıl bin Natık* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010).

22 Müellifin hayatı ve bu eseri hakkında bk. M. Yaşar Kandemir, “Münzirî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/35-37.

23 Muhibbüddîn et-Taberî, *Hulâsatü siyeri seyyidi’l-beşer*, thk. Tallâl b. Cemil er-Rifâî (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997).

24 Abdülmü’min ed-Dimyâfî, *es-Sireti’n-nebeviyye*, thk. Esad Muhammed Tayyib (Haleb: Dârü’s-Sabuni, 1996).

25 İbn Seyyidünnâs, *Nûru’l-Uyûn fi telhisi sîreti’l-emîn ve’l-me’ûn*, thk. Süleyman el-Harş (Dımaşk: Dâru’-Nevâdir 2006).

- Zehebî (ö. 748/1348), *Muhtasarı Kitâbi 'r-Ravzi 'l-ünüfi 'l-bâsim*²⁶
 - Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), *el-İşâre ilâ sîreti 'l-Mustafâ ve târihi men ba 'dehu mine 'l-hulefâ*²⁷
 - İzzüddîn İbn Cemâ'a (ö. 767/1366), *el-Muhtasarü 'l-kebîr; el-Muhtasarü 's-sağîr*²⁸
 - İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Fusûl fi 'htisâri sîreti 'r-Resûl*²⁹
 - Şemsüddîn Birmâvî (ö. 831/1428), *el-Muhtasar fi 's-sîreti 'n-nebeviyye*³⁰
 - Şemsüddîn el-Aclûnî (ö. 831/1427-28), *Zehrü 'r-Ravz*³¹
 - Takıyüddîn el-Fâsî (ö. 832/1429), *el-Cevâhirü 's-seniyye fi 's-sîreti 'n-nebeviyye*³²
 - Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî (ö. 894/1489), *es-Safâ bi-tahrîri 'ş-Şifâ*³³
 - Abdülbâsit el-Malâtî (ö. 920/1514), *Gâyetü 's-sûl ilâ sîreti 'r-Resûl*³⁴
- ***
- İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434), *Bulûğu 'l-merâm min Sîreti İbn Hişâm ve 'r-Ravzü 'l-ünüfi ve 'l-l'âm*³⁵

Aslında IV./X. asrın sonundan itibaren muhtasar siyerler yazılmaya başlanmıştır. İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Evcezü 's-siyer*, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cevâmî 'u 's-sîre* ve İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *ed-Dürer fi 'htisâri 'l-megâzi ve 's-siyer* adlı eserleri, ilk ve en meşhur örneklerdir.³⁶ Memlûkler döneminde ise iki türden muhtasar siyerlerle karşılaşılmaktadır. Söz konusu siyerlerden bir kısmı belli bir eserin ihtisar veya telhis edilmesi suretiyle kaleme alınmış muhtasarlardır. Bunlardan en bilineni, Moğultay b. Kılıç'ın *el-İşâre ilâ sîreti 'l-Mustafâ*'sıdır. Müellifin *ez-Zehrü 'l-bâsim* adlı eserinin kendisi tarafından yapılan muhtasarıdır. Bu sebeple

-
- 26 Zehebî, *Muhtasarı kitâbi 'r-Ravzi 'l-ünüfi 'l-bâsim fi 's-sîreti 'n-nebeviyyeti 'ş-şerîfe*, thk. Abdülaziz Harfuş (Dimaşk: Dârü'l-Beşair, 2005).
- 27 Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre ilâ sîreti 'l-Mustafâ ve târihi men ba 'dehu mine 'l-hulefâ*, thk. Muhammed Nizameddin Fütteyyih (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1996).
- 28 İzzüddîn İbn Cemâ'a, *el-Muhtasarü 'l-kebîr fi sîreti 'r-Resûl*, thk. Sami Mekki Ani (Amman: Dârü'l-Beşir, 1993); a.mlf., *el-Muhtasarü 's-sağîr fi sîreti 'l-beşîri 'n-nezir*, thk. Muhammed Kemalüddin İzzeddin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988).
- 29 İbn Kesîr, *el-Fusûl fi sîreti 'r-Resûl*, thk. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî-Muhyiddin Müstü (6. basım, Medine: Dârü't-Türas, 1992).
- 30 Birmâvî ve eseri hakkında bk. M. Esat Kılıçer, "Birmâvî, Muhammed b. Abdüddâim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/204.
- 31 Müellif ve Süheylî'nin *er-Ravzü 'l-Ünüf* isimli eserinin muhtasarı olan bu eseri hakkında bk. Mücteba Uğur, "Aclûnî, Muhammed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/328; ayrıca bk. Müneccid, *Mu'cem*, 112.
- 32 Bk. Müneccid, *Mu'cem*, 106.
- 33 Müellif ve *eş-Şifâ* üzerine kaleme aldığı bu muhtasar hakkında bk. İsmail Hakkı Ünal, "İbnü'l-Haydırî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/79.
- 34 Abdülbâsit el-Malâtî, *Gâyetü 's-sûl fi sîreti 'r-Resûl*, thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988).
- 35 Eserin yazma nüshasının Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3060'da kayıtlı olduğu bilgisi için bk. Nasuhi Ünal Karaaslan, "İbn Hicce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/66.
- 36 Bk. Casim Avcı, "Muhtasar (İslam tarihi ve medeniyeti)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/63-64.

es-Sîretü's-suğrâ olarak da bilinmektedir. Yine İbn Seyyidünnâs kendi siyeri *Uyûnu'l-eser'i*, *Nûru'l-Uyûn fî telhisi sîreti'l-emin ve'l-me'mun* adıyla ihtisar etmiştir.

Memlükler dönemi muhtasar siyerlerinden bir kısmı ise, herhangi bir başka eserle doğrudan bağı olmayan, müstakil olarak telif edilmiş eserlerdir. Bunlardan en meşhurları ise İbn Kesîr'in *el-Fusûl fî'htisâri sîreti'r-Resûl* adlı eseridir. Daha sonra işaret edileceği üzere İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı tarih kitabında da siyere geniş bir yer ayırmıştır. Tek cilt olarak basılan muhtasar siyeri de tarih eseri kadar olmasa da kendi türü içinde oldukça tanınmıştır. Bu eserle ilgili Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî'nin (ö. 894/1489) naklettiği bir anekdot hayli dikkat çekicidir. Kendi ifadesiyle İbnü'l-Haydırî, ruhsal bir bunalım esnasında Dımaşk kalesi dâhilindeki Ebü'd-Derdâ mescidinde bir tür inzivaya çekilir. Bu esnada dostlarından birisi, felah bulması için üzerine siyer okumayı teklif eder. Bunun için seçilen eser ise İbn Kesîr'in muhtasar siyeridir.³⁷

Memlükler döneminde kaleme alınan bir diğer muhtasar siyer, Abdülmü'min ed-Dimyâtî'nin *el-Muhtasar fî sîreti seyidi hayri'l-beşer* adlı eseridir. İzzüddîn İbn Cemâ'a da Dimyâtî'nin muhtasarını tashih etmek için *el-Muhtasaru'l-kebîr* adını verdiği bir eser kaleme alır. Bir de bundan daha önce yazdığı *el-Muhtasaru's-sağîr* isimli müstakil bir muhtasarı vardır. Bunların yanı sıra alanla ilgili en önemli görülen birkaç eserin bir arada ihtisar edilmesiyle oluşturulan eserler göze çarpmaktadır. İbn Hicce el-Hamevî'nin, İbn Hişâm'ın siyeri ile onun şerhi *Ravzü'l-ünüf* ve Kurtubî'nin *el-İ'lâm*'ını birlikte ihtisar ettiği *Bulûğu'l-merâm min Sîreti İbn Hişâm ve'r-Ravzü'l-ünüf ve'l-İ'lâm* adlı eseri bu türe örnek olarak zikredilebilir.

Muhtasar türü siyerlerle ilgili belirtilmesi gereken en önemli husus, ihtiva ettikleri konular açısından kapsamlı siyerlerle örtüşmeleridir. Genelde küçük bir cilt halinde neşredilen ya da yazma nüshaları ortalama 20-40 varak arası olan bu eserler, başlıklarında veya mukaddimelerinde yazarları tarafından muhtasar ya da telhis oldukları açıkça ifade edilen eserlerdir. O nedenle kapsamlı siyerlerden ayrıştırılmışlardır. Muhtasar türünün bütün özelliklerini taşıyan bu eserler her konuyla ilgili son derece özet, tartışmalardan ve ihtilafli rivayetlerden uzak, senet ve kaynak zikretmeksizin bilgilerin derç edildiği metinlerdir. Muhtasar metinlerin telifi ile eğitim gayesi arasındaki yakın irtibat, fıkıh ve hadis gibi İslâmî ilimlerin diğer alanlarıyla ilgili sıkça dikkat çekilen bir husustur. Fıkıh ve hadis metinleri kadar yoğun olmasa da muhtasar siyer metinlerinin de ders halkalarında okunduğu bilinmektedir.³⁸ Nitekim İbn Seyyidünnâs'ın kendi muhtasarının mukaddimesindeki“alınması ve nakledilmesi kolay ve mübtediler için aydınlık, müntehîler için de hatırlatma olsun diye onu telhis etme gereği duydum” şeklindeki sözleri, bu metinlerinin fonksiyonuna dair net bir ifadedir.³⁹

37 Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî, *el-Lağzu'l-mükerrrem bi-hasâisi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*, thk. Mustafa Samîde (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 13.

38 Örnek olarak Halil b. Aybeg es-Safedî'nin İbn Seyyidünnâs'dan muhtasar siyeri *Nûru'l-uyûn*'u okuduğu ifadesi için bk. es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaut-Türkî Mustafa (29 cilt, Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 1/29.

39 İbn Seyyidünnâs, *Nûru'l-Uyûn*, 19.

Muhtasar gibi manzum eserlerin telifi de genelde ilgili ilim dalının temel düzeyde gerekli bilgilerinin daha kolay ezberlenmesi, muhafazası ve aktarımı amacıyla irtibatlıdır. Memlûkler döneminde bu türden eserlerin de diğerlerine nazaran az olmakla birlikte telif edildiği ve en muteber örneklerinin telifinin bu döneme tesadüf ettiği görülmektedir:

- İbnü'ş-Şehîd (ö. 793/1390), *Fethü'l-karîb fî sîreti'l-habîb*⁴⁰
- Zeynüddîn el-İrakî (ö. 804/1404), *ed-Dürerü's-seniyye fî nazmi's-siyeri'z-zekiyye (Elfiyye fî's-sîre)*⁴¹
- Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şihne (ö. 815/1412), *Sîretü'n-nebî; Sîretü'r-Resûl (Elfiyye fî'l-'ulûmi'l-'aşere içindeki siyer manzumesi)*⁴²
- İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *Zâtü'ş-şifâ' fî sîreti'n-nebiyyi'l-Mustafâ ve ashâbihi'l-erba'ati'l-hulefâ*⁴³
- Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Bâ'ünî (ö. 871/1466), *Minhatü'l-lebîb fî sîreti'l-habîb*⁴⁴
- Takıyyüddîn İbn Fehd (ö. 871/1466), *en-Nûru'l-bâhiri's-sâtî' min sîreti zi'l-burhâni'l-kâtî*⁴⁵
- Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480), *Cevâhirü'l-bihâr fî nazmi sîreti'l-muhtâr*⁴⁶

Memlûkler döneminde, manzum siyerlerin en meşhuru olan Zeynüddîn el-İrakî'nin *ed-Dürerü's-seniyye fî nazmi's-siyeri'z-zekiyye*'si telif edilmiştir. Bin beyitten oluştuğu için *Elfiyye fî's-sîre* adıyla meşhur olmuştur. Müellifin hadis usulüne dair yine çok meşhur bir *Elfiyye*'si daha vardır. Telifinden hemen sonra büyük bir kabul gören bu eser, pek çok şerhe de konu olmuştur.⁴⁷ Ayrıca telif edilen siyerlerde ve şerhlerde kaynak olarak bu manzum siyere sıkça atıf yapıldığı görülmektedir.⁴⁸

Memlûkler döneminde iki manzum siyer kaleme alan Hanefî fakih ve tarihçi Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şihne de bu alanda zikredilmesi gereken isimlerden biridir. Söz konusu eserleri henüz

40 25000 beyitlik bu manzum siyerin yazma nüshalarının Laleli (nr. 2085) ve Zahirîyye (nr. 7938) kütüphanelerinde bulunduğu dair bilgi için bk. Münecid, *Mu'cem*, 122.

41 Zeynüddîn el-İrakî, *Elfiyyetü's-sîreti'n-nebeviyye el-müsemmât nazme'd-düreri's-seniyye fî's-sîreti'z-zekiyye*, thk. es-Seyyid Muhammed b. el-Alevî el-Mâlikî el-Hasenî (Beirut: Dâru'l-Minhâc 2005).

42 Müellif ve manzum siyerlerinin yazma nüshaları hakkında bk. Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/222-224.

43 İbnü'l-Cezerî, *Zâtü'ş-şifâ' fî sîreti'n-Nebî ve'l-hulefâ*, thk. Hayif en-Nebhani (Kuveyt: Merkezü'r-Rasihun-Darü'z-Zahirîyye, 2017).

44 Bk. Münecid, *Mu'cem*, 127.

45 Müellifin hayatı ve eserin yazma nüshaları hakkında bk. Sâmî es-Sakkar, "İbn Fehd, Takıyyüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/489-490; Ayrıca bk. Münecid, *Mu'cem*, 130.

46 Yazma nüshası için bk. Münecid, *Mu'cem*, 106.

47 Şerhlerinin Memlûkler döneminde telif edilenleri aşağıda söz konusu edilecektir. Diğerleri için bk. İrakî, *Elfiyye*, 10-11 (neşredenin mukaddimesi).

48 Örnek olarak bk. Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûrû'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidi'n-Nâs*, thk. Nureddin Talib v.dğr. (9 cilt, Dimaşk: Darü'n-Nevadir, 2014), 1/127, 146, 261, 277, 279; 2/100, 118.

neşredilmemiş olduğu için alanda hak ettiği ilgiyi görmemiştir. *Sîretü'n-nebî* isimli manzum siyerinin yanı sıra her bir ilim dalını bir bölüm halinde konu aldığı *Elfiyye fi ulûmi'l-aşere* isimli manzumesinin içerisinde de siyere bir bölüm ayırmıştır. Tasavvuf, usûl-i fıkıh, nahiv, mantık, belâgat, ferâiz, tıp, usûlü'd-dîn, icmâ şeklindeki diğer bölümleri üzerine çeşitli müstakil şerhler yazdığı gibi sîretü'r-resûl bölümüne de İbnü'ş-Şihne'nin torunu tarafından bir şerh yazılmıştır.⁴⁹

Manzum ve mensur karışık bir siyer olarak İbn Habîb el-Halebî'nin (ö. 779/1377) *el-Muktefâ min sîreti'l-Mustafâ* adlı eserinden de bahsetmek gerekir.⁵⁰ Eser, mensur kısımlarında da secili bir dil kullanmıştır. Diğer mensur siyerlerden farklı olarak edebi yönü ağır basan, tahkiye ve şiir dilinin harmanlandığı çok latif bir eserdir. Bu nedenle siyer alanında türünün nadir örneklerinden olup müstakil olarak değerlendirmeyi gerektiren bir metindir.

Memlükler dönemi ilim geleneğinin en önemli unsurlarından biri de yoğun bir şekilde sürdürülen şerh-hâşiye faaliyetidir. Siyer alanındaki şerh-hâşiyeler açısından da bu dönem oldukça zengindir:⁵¹

İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye'sine şerhler*

- Ebû Muhammed Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451), *Keşfü'l-lisâm fi şerhi Sîreti İbn Hişâm*⁵²
- Yûsuf b. Hasen es-Sâlihî İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503), *el-Mîre fi halli müşkili's-Sîre*⁵³
- Ömer b. Ali es-Sayrafi ed-Dımaşkı (ö. 917/1511), *Keşfü'l-lisâm an müşkili Sîreti İbn Hişâm*⁵⁴

Tirmizî'nin (ö. 279/892) *eş-Şemâilü'n-nebeviyye'sine şerhler*

- Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), *Bulgatü's-sâil an makâsıd'ı's-Şemâil*⁵⁵
- Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (ö. 902/1497), *Akrabü'l-vesâil ile's-Şemâil*⁵⁶
- Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Zehrü'l-hamâil ale's-Şemâil*⁵⁷
- Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), *(Şerhu) Hâşiye ale's-Şemâil*⁵⁸

49 Özen, "İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velîd", 21/223-224.

50 İbn Habîb el-Halebî, *el-Muktefâ min sîreti'l-Mustafâ*, thk. Mustafa Muhammed Zehebi (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1996).

51 Bu listeler, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Hâşiye Geleneği* başlıklı doktora tezimize dayanarak hazırlanmıştır. Söz konusu eserlerin farklı dönem ve coğrafyalarda telif edilen şerh-hâşiyeleri için tezin birinci bölümüne bakılabilir.

52 Bk. Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi: mu'cemun şâmil li-esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fi'l-türâsi'l-İslâmî ve beyâni şurûhihâ* (5 cilt, Cidde: Darü'l-Minhac, 2017), 2/1067.

53 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi*, 2/1067.

54 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi*, 2/1067.

55 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi*, 2/1105.

56 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi*, 2/1106.

57 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Evsâfü'n-Nebî: Zehrü'l-hamâil ale's-şemâil*, thk. Mustafa Aşur (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988).

58 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşi*, 2/1106.

Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) eş-Şifâ'sına şerhler

- Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), *el-Muktefâ fi halli elfâzi 'ş-Şifâ*⁵⁹
- Ahmed b. el-Hüseyn er-Remlî (ö. 844/1441), *Şerhu 'ş-Şifâ / Ta'lik ale 'ş-Şifâ*⁶⁰
- Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Halil el-Halebî el-Kabâkîbî (ö. 849/1445), *Zübdetü'l-muktefâ fi tahriri elfâzi 'ş-Şifâ*⁶¹
- Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kalyûbî el-Kâhirî (ö. 849/1445), *Tavzîh mâ yuhfâ min elfâzi 'ş-Şifâ*⁶²
- İmâdüddîn Ebû'l-Fed İsmail İbn Cemâ'a el-Kinânî el-Mısırî (ö. 861/1456), *Şerhu 'ş-Şifâ*⁶³
- Alâüddîn Ali b. Muhammed el-Kâhirî (ö. 862/1457), *Fethu's-safâ şerhu elfâzi 'ş-Şifâ*⁶⁴
- Ahmed b. Muhammed eş-Şümunnî el-Mısırî (ö. 872/1468), *Müzilü'l-hafâ an elfâzi 'ş-Şifâ (el-İktifâ fi şerhi elfâzi 'ş-Şifâ)*⁶⁵
- Ebû Zer Ahmed b. İbrahim el-Halebî (ö. 884/1479), *Şerhu 'ş-Şifâ*⁶⁶
- Muhammed b. Muhammed el-Makdisî (ö. 905/1499), *Şerhu 'ş-Şifâ li'l-Kâdî İyâz*⁶⁷
- Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), *Hâşiye ale 'ş-Şifâ*⁶⁸

Süheylî'nin (ö. 581/1185) er-Ravzû'l-ünüf'üne haşiyeler

- Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), *ez-Zehrü'l-bâsim fi sîreti Ebi'l-Kâsim*⁶⁹
- Ebû Zekeriyâ Şerefüddîn Yahyâ el-Münâvî (ö. 871/1467), *Hâşiye ale'r-Ravzi'l-ünüf*⁷⁰

Abdülganî el-Cemmâilî'nin (ö. 600/1203) ed-Dürretü'l-mudî'e fi's-sîreti-nebeviyye'sine şerh

- Kutbüddîn el-Halebî (ö. 735/1334), *el-Mevridü'l-azbü'l-henî fi'l-keâm ale's-Sîreti li'l-Hâfiz Abdülganî*⁷¹

59 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1092.

60 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1092.

61 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1093.

62 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1092.

63 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1092.

64 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1093.

65 eş-Şifâ'nın çeşitli baskılarında bu şerhe de yer verilmiştir. Örnek olarak bk. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Abdüsselam Muhammed Emin (2 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002).

66 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1093.

67 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1094.

68 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1094.

69 Moğultay b. Kılıç, *ez-Zehrü'l-bâsim fi siyeri Ebi'l-Kâsim*, thk. Ahsen Ahmed Abdüşşekûr (2 cilt, Kahire: Dârü's-Selâm 2012).

70 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 2/1066.

71 Kutbüddîn el-Halebî, *el-Mevridü'l-azbü'l-henî fi'l-keâm ale's-Sîreti li'l-Hâfiz Abdülganî*, thk. Nureddin Talib (3 cilt, Dimaşk: Darü'n-Nevadir, 2014).

İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnu'l-eser*'ine şerhler

- Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), *Nûru'n-nibrâs alâ Sîreti İbn Seyyidinnâs*⁷²
- İbnü'l-Mibred ed-Dımaşkî (ö. 909/1503), *el-İktibâs ta'likât ve's-şerh alâ Sîreti İbn Seyyidinnâs*⁷³

Zeynüddîn el-İrâkî'nin *ed-Dürerü's-seniyye fi nazmi's-sîreti'n-nebeviyye*'sine şerh

- İbnü'l-Hâim (ö. 815/1412), *el-Gurerü'l-mudîe fi şerhi nazmi'd-Düreri's-seniyye*⁷⁴
- Ahmed b. el-Hüseyn er-Remlî (ö. 844/1441), *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fi's-sîre*⁷⁵
- İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *Şerhu'd-Düreri's-seniyye (Şerhu Nazmi's-sîre li'l-İrâkî)*⁷⁶

Memlükler döneminde en çok şerhe konu olan eser, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sıdır. Onun ardından Tirmizî'nin *Şemâil*'i ile İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si gelmektedir. İbn Hişâm'ın en meşhur şerhi *er-Ravzû'l-Ünüf* üzerine yazılan iki hâşiye de yine bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Seyyidünnâs'ın siyeri de telifinden kısa süre sonra iki şerhe konu olmuştur. Zeynüddîn el-İrâkî'nin manzum siyerine yazılan ilk üç şerh de yine bu dönem içerisinde yer almıştır.

Memlükler dönemi siyer şerh-haşiyelerinin özelliklerine bakıldığında bir kısmının sadece lafızların doğru şekilde okunmasına ve anlaşılmasına odaklanan lügat türü şerh-haşiyeler olduğu görülmektedir. Bir kısmı ise ansiklopedik mahiyette olup ele aldığı metni her yönüyle değerlendirmektedir.⁷⁷ *Şifâ* ve *Şemâil* gibi daha önce geniş şerh ve haşiye konu olan eserlerin bu dönemdeki şerhlerinin genellikle anlam çözümlemeleri düzeyinde kaldığı görülmektedir. İlk defa şerhe konu olan metinlerin ise bütün yönleriyle değerlendirilmesi tercih edilmiştir. İbn Seyyidünnâs'ın siyerine yazılan şerhlerden ilki olan Sıbt İbnü'l-Acemî'nin eseri bunun en güzel örneklerindedir. Söz konusu eser üzerine yazılan ikinci şerh ise Sıbt İbnü'l-Acemî'nin şerhinden yaklaşık yarım asır sonra ve ilkinin aksine ansiklopedik değil lügat türü şerh usulüyle telif edilmiştir. İbnü'l-Mibred tarafından kaleme alınan bu ikinci şerh; *el-İktibâs ta'likât ve's-şerh alâ Sîreti İbn Seyyidinnâs*, İbn Seyyidünnâs'ın metnine yaklaşımı ve şerh usulü açısından oldukça sınırlı kalmıştır. Zira büyük oranda bazı kelimelerin düzeltilmesi, okunuşları ve anlamlarına dair bilgiler verilmesi ile iktifâ edilmiştir.

Memlükler dönemi siyer şerh-haşiye içerisnde Moğultay b. Kılıç'ın haşiyesi, eleştirel tonu ağır basan bir metin olmasından dolayı dikkati çekmektedir. Moğultay b. Kılıç, Süheylî'nin

72 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidi'n-Nâs*, thk. Nureddin Talib v.dğr. (9 cilt, Dımaşk: Darü'n-Nevadir, 2014).

73 Bu şerh, *Uyûnu'l-eser*'in çeşitli baskılarında eserle birlikte yayımlanmıştır. Bk. İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser fi funûni'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer* (2 cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1974).

74 Bk. Habeşi, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, 1/264.

75 Bk. İrâkî, *Elfiyye*, 10 (neşredenin mukaddimesi).

76 Bk. Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 1/4; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/528.

77 Bu tasnifle ilgili daha ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Yıldız, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Haşiye Geleneği*, 61-77.

şerhini tenkit etmek üzere kaleme aldığı *ez-Zehrû 'l-bâsim*'de, öncelikle İbn İshâk, İbn Hişâm ve Süheylî'nin metinlerinin en doğru şekline ulaşmaya gayret etmiştir. Bunun için gerek rivayetleri gerekse metin nüshalarını karşılaştırmalı olarak kullanmış ve söz konusu metinlerdeki bilgileri kaynaklarından kontrol ederek tahkik etmiştir. Metinlerde eksik bırakıldığını düşündüğü, özellikle hadis, ensab ve şiir alanlarındaki çeşitli hususlara işaret ederek bunları ikmal etmiştir. Metinlerdeki hatalı olduğunu düşündüğü konuları ise kademeli bir şekilde tenkit etmiştir. Bazı konularda metnin müellifinin, iddia ettiğinin dışında bilgi veya değerlendirmelerin olduğuna işaret etmekle yetinirken, bazı konularda çelişkileri ortaya koymuştur. Bir üst kademede söz konusu ettiği bilgi ve değerlendirmelerin hatalı yönlerini dile getirirken en üst kademede bunları açık ve kesin bir dille yanıtlamıştır. Her üç metni kapsayan bu kademeli tenkidin, büyük oranda Süheylî'nin şerhine yönelik olduğu vurgulanmalıdır. Son olarak Moğultay b. Kılıç, haşiyesinde İbn İshâk, İbn Hişâm veya Süheylî'nin metinlerinde değinmedikleri, siyerle doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlı olduğunu düşündüğü konulara dair ilave bilgi ve değerlendirmelere de yer vermiştir.⁷⁸

Bir Bölüm Olarak Siyere Yer Veren Eserler

Şimdiye kadar bahsettiğimiz siyer konulu eserlerin yanı sıra konusu siyer olmamakla birlikte türü gereği siyere bir bölüm halinde yer veren eserlere de değinmek gerekir. Bunlar aynı zamanda Memlûkler döneminde en müttekâmil ürünlerinin verildiği tarih, tabakat ve ansiklopedi türü eserlerdir.⁷⁹ Bu eser türlerinden tarih kitaplarına bakıldığında, yaratılıştan başlatılan kronolojik akış içinde peygamberler tarihinin son halkası olarak Hz. Peygamber'in hayatına da yer verildiği görülmektedir. Tarih kitabını İslâm tarihine hasrederek 1. hicrî yıldan itibaren tarihi olayları kaydedenler ise zaten doğrudan Hz. Peygamber'in siyerini ele alarak eserlerini başlatmak durumundadır:

- Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256), *Mir'âtü 'z-zamân fi târihi 'l-a 'yân*⁸⁰
- İbn Vâsıl (ö. 697/1298), *Nazmü 'd-dürer fi 'l-havâdis ve 's-siyer*⁸¹
- Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ali el-Eyyûbî (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fi târihi 'l-*

78 Bu hâşiye ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bk. Yıldız, *Siyer Yazıcılığında Şerh-Haşiye Geleneği*, 190-283.

79 Memlûkler dönemi telif geleneği ve bu eser türlerinin gelişimi hakkında değerlendirmeler için bk. Donald P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970); Robert Irwin, "Mamluk Literature", *Mamlûk Studies Review* 7 (2003), 1-29; Stephan Conermann, "On the Art of Writing History in Mamluk Times", *Mamluk Historiography Revisited-Narratological Perspectives* (ed. Stephan Conermann, Göttingen: V&R unipress 2018), 7-25; Şâkir Mustafa, *et-Târihi 'l-Arabi ve 'l-müerrihûn* (4 cilt, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1980-1993), 3/7-95; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları 1998), 176-250 ("Memlûklar Devrinde Tariheççilik" bölümü); Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminde Biyografi Yazıcılığı ve İbn Tağriberdî (ö. 874/1469)", *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı* (ed. Hidayet Ayan, İstanbul: Ensar Neşriyat 2018), 187-193.

80 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü 'z-zamân fi târihi 'l-a 'yân*, thk. Ammar Reyhavi v.dğr. (23 cilt, Dimaşk: er-Risaletü'l-Alemiyye, 2013), 3-4. Ciltler.

81 Müellif ve eserinin yazma nüshası hakkında bk. Cengiz Tomar, "İbn Vâsıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/438-440.

*beşer*⁸²

- İbnü'l-Verdî (ö. 749/1349), *Târîhu İbnü'l-Verdî (el-Muhtasar'a zeyl)*⁸³
- İbnü'd-Devâdârî (ö. 736/1334), *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer: ed-Dürrü's-semîn fi ahbâri Seyyidi'l-mürselîn ve'l-hulefâi'r-râşidîn*⁸⁴
- Şemsüddîn el-Cezerî (ö. 739/1338), *Havâdisü'z-zamân ve enbâ'ühü ve vefeyâtü'l-ekâbir ve'l-a'yân min ebnâ'ihî*⁸⁵
- Zehebî (ö. 748/1348), *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*⁸⁶
- İbn Şâkir el-Kütübî (ö. 764/1363), *Uyünü't-tevârih*⁸⁷
- İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*⁸⁸
- İbn es-Sayrafî Hatîb el-Cevherî (ö. 900/1495), *Nüzhethü'n-nüfûs (kulûb) ve'l-ebdân fi tevârihi'z-zamân (ezmân)*⁸⁹

Memlükler döneminde telif edilen genel dünya tarihi veya İslâm tarihi eserleri içerisinde Zehebî ve İbn Kesîr'in tarihlerinin siyer bölümleri en geniş hacimli olanlardır. Bu iki isim de tarihçiliklerinin yanı sıra hadis ve fıkıh yönleri ağır basan âlimler oldukları için siyer metinleri de bu dönem kâtipleri ya da tarihçileri tarafından kaleme alınan metinlerden farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla örneğin Zehebî'nin tarihinin siyer bölümü, Ebü'l-Fidâ'nın veya İbnü'd-Devâdârî'nin tarihlerinin siyer bölümünden ziyade İbn Seyyidünnâs'ın veya Makrîzî'nin siyerlerine benzemektedir.

Zehebî, hicretin birinci yılıyla eserini başlattığı için öncelikle yıl yıl Medine dönemi anlatılmaktadır. Ondan sonra Hz. Peygamber'in nesebinden başlayarak hicrete kadar hayatı ile mucizeleri, ahlâkı, hasâisi, ailesi, eşyaları, vefatı gibi diğer konulara yer verilmektedir. Baskısı iki cilt hacminde olan bu siyer bölümü, muhtevası ve usulü ile orta hacimli kapsamlı

82 Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebi'l-Fidâ*, thk. Mahmûd Deyyub (2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/167-218.

83 İbnü'l-Verdî, *Tetimmethü'l-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer (Târîhu İbni'l-Verdî)*, thk. Ahmed Rıfâd Bedrâvi (2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1970), 1/151-214.

84 İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer: ed-Dürrü's-semîn fi ahbâri Seyyidi'l-mürselîn ve'l-hulefâi'r-râşidîn*, thk. Muhammed es-Saîd Cemaleddin (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1981), 5-153.

85 Umumi bir İslâm tarihi olan ve hicretten itibaren olayları kronolojik olarak anlatan eserin yayınlanan kısımları Memlükler dönemi yıllarını ihtiva etmektedir. Müellif ve eseri hakkında bk. A.S. Bazmee Ansari, "Cezerî, Muhammed b. İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/506-507.

86 Şemsüddîn ez-Zehbî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (2. Basım, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1990) (1. Cilt: el-Megâzi, II. Cilt: es-Siretü'n-nebeviyye).

87 Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Uyünü't-tevârih*, thk. Hüsameddin Kudüsî (Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye, 1980). 512 sayfalık bu kitap, Hz. Peygamber'in nesebi ile başlayıp hicretin 13. yılı olayları ile sona ermektedir. Dolayısıyla müstakil yayınlanan bu cildin neredeyse tamamı; 1-474. sayfalar arası, siyeri konu almaktadır.

88 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (21 cilt, Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997-1999). Bu baskıda III.-IX. ciltlerde yer alan siyer bölümünün müstakil olarak da farklı baskıları yapılmıştır. Bk. a.mlf., *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvahid (4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976).

89 Eserin, müellifin yaşadığı dönem tarihi olaylarını kapsayan ikinci bölümü yayınlanırken siyer bölümünü de içeren ilk kısmı henüz yazma halindedir. Bk. Zekerîya Kurşun, "Hatîb el-Cevherî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/460-461.

bir siyer kitabı olarak değerlendirilebilir. İbnü'd-Devâdârî ise *ed-Dürri's-semîn fi ahbâri seyidi'l-mürselîn* ismini verdiği siyer bölümünü telhis olarak kaleme aldığını ifade etmektedir. Muhtevasına bakıldığında Hz. Peygamber'in hayatının kronolojik olarak anlatılmasının yanı sıra isimleri, sıfatları, ahlâkı, ailesi, eşyaları vb. diğer konulara da yer verilmektedir. Ancak İslâmî ilimlerin diğer alanlarında derinleşmemiş, salt bir tarihçi olarak kaleme aldığı metnin bunu yansıtacak şekilde diğer dönem siyerlerinden farklılaştığı görülmektedir. Nitekim kendisi de çeşitli hususlarda âlimlerin onayını aldığını eserinde belirtme ihtiyacı hissetmiştir.⁹⁰

Tabakatların siyer bölümlerine gelince öncelikle belirtilmesi gereken husus; Memlûkler döneminde telif edilen tabakat sayısına oranla siyer bölümünü ihtiva eden eser sayısının oldukça sınırlı kaldığıdır. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ından itibaren takip edilen, tabakât eserinin siyer ile başlatılması usulünün, Memlûkler döneminde bu kadar az örneğiyle karşılaşmamızın temel nedeni ise, tabakatların bu dönemde genellikle yüzyıllık dilimlerle belli asırları kapsayacak şekilde veya müellifinin çağdaşlarına ve ilim dallarına tahsis edilerek telif edilmesidir. Tespit edildiği kadarıyla siyer bölümünü havi tabakat eserleri şunlardır:

- Nevevî (ö. 676/1277), *Tehzibü'l-esmâ ve'l-lugât*⁹¹
- Zehebî (ö. 748/1348), *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*⁹²
- Safedî (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-vefeyât*⁹³
- İbn Tağriberdî (ö. 874/1470), *Mevridü'l-letâfe fi men veliye's-saltana ve'l-hilâfe*⁹⁴

Memlûkler döneminin en önemli tabakat müelliflerinden Zehebî'nin *A'lâmü'n-nübelâ*'sında aslında siyer ve râşid halifeler yer almamaktadır. Müellif eserinin başında *Târihü'l-İslâm*'daki ilgili bölümün buraya da eklenmesi düşüncesiyle tekrar yazmadığını dile getirmektedir. Nitekim *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*'nın baskısında yer verilen ilgili bölümler, bu şekilde diğer eserinden iktibasla oluşturulmuştur.⁹⁵

Nevevî ve Safedî'nin eserlerindeki siyer bölümleri de muhtasar siyerlerle oldukça benzer bir muhteva ve usule sahiptir. Nevevî, Şâfi'î fikhının temel metinlerinde zikredilen isimleri tanıtmak ve kelimeleri açıklamak için kaleme aldığı *Tehzibü'l-esmâ ve'l-lugât* kitabının ilk bölümü olan *esmâ* kısmına Hz. Peygamber'in siyeri ile başlayıp ardından İmam Şâfi'î ile devam etmektedir.⁹⁶ Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* adlı eseri de bilindiği gibi aslında İbn

90 İbnü'd-Devâdârî, *ed-Dürri's-semîn*, 9.

91 en-Nevevî, *Tehzibü'l-esmâ ve'l-lugât*, thk. Abduh Ali Kuşek (4 cilt, Dimaşk: Dâru'l-Fayhâ, 2006), 1/51-154. Siyer bölümünün çeşitli müstakil baskıları da yapılmıştır. Bk.a.mlf., *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Abdurraûf Ali-Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Dimaşk: Dâru'l-Basâir 1980).

92 Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ: es-Sîretü'n-nebeviyye I-II*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996).

93 Safedî, *el-Vâfi*, 1/62-96.

94 İbn Tağriberdî, *Mevridü'l-letâfe fi men veliye's-saltana ve'l-hilâfe*, thk. Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed (2 cilt, Kahire: Vizaretü's-Sekâfe el-Hey'etü'l-Amme, 1997), 1/5-44.

95 Zehebî, *Siyer*, 1/6 (neşredeninin mukaddimesi)

96 Nevevî'nin eserindeki siyer bölümü hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Güllü Yıldız, "Nevevî'nin Siyer Yazıcılığına Katkıları", *İmam Nevevî* (ed. Nail Okuyucu, yayın aşamasında)

Hallikan'ın eserine bir zeyl olarak kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber'in siyeri ile başlayan bu eser, yine ona hürmeten ismi Muhammed olanlarla devam etmekte, ondan sonra alfabetik usule dönülmektedir.⁹⁷

İbn Tağrıberdî ise muhtasar bir halifeler ve sultanlar tarihi/tabakatı olarak kaleme aldığı eserine Hz. Peygamber'in mevlidi, hicrete kadar geçen bazı olaylar, isimleri, bazı gazveleri, ailesi, eşleri, kâtipleri ve vefatından bahisle başlamaktadır. Ardından râşid halifelerden itibaren kendi dönemine kadar sırasıyla halifeleri ve Eyyübîlerden itibaren Mısır sultanlarını konu etmektedir. Hz. Peygamber'in mevlidine başlarken özellikle muhtasar olduğu belirtilmektedir. Siyer bölümünün kapsamı diğer siyerlere kıyaslandığında, mucizeleri, ahlâkı, hasâisi gibi konulara değinmediği göze çarpmaktadır.

Siyer bölümünü havi bir diğer eser türü ise Memlükler dönemi telif geleneğine damgasını vuran ansiklopedilerdir. Elbette modern kullanımıyla kıyaslanmaması gereken bu isimlendirme, “ansiklopedik” şeklinde Memlükler dönemi telif geleneğinin tamamını nitelendiren bir sıfat olarak kullanıldığı gibi bu dönemde telif edilen müşahhas örnekleriyle de bir türe ad olarak verilmiştir.⁹⁸ Genellikle edip ve kâtip yönüyle tanınmış müellifler tarafından yazılan bu ansiklopedilerin en meşhurları ve aynı zamanda siyer bölümünü havi eserler şunlardır:

- Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*⁹⁹
- İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1348), *Mesâlikü'l-epsâr fî memâliki'l-emsâr*¹⁰⁰

Bu iki ansiklopedik eser de tıpkı genel tarihler gibi Hz. Peygamber'in siyerine yer vermişlerdir. Hatta Ömerî'ninki müstakil bir cilt halinde basılmıştır.¹⁰¹ Nüveyrî'ninki ise eser baskısının 16-17-18. ciltlerinde bulunmaktadır ki bu da hacim olarak bütün kitabın %11'lik bir kısmına tekabül etmektedir.¹⁰²

97 Safedî, *el-Vâfi*, 1/97.

98 Bk. J. Van Ess, “Encyclopaedic activities in the Islamic world: a few questions, and no answers”, *Organizing Knowledge: Encyclopaedic Activities in the Pre-Eighteenth-Century Islamic World* (ed. Gerhard Endress, Leiden: Brill, 2006), 3-19; Elias Muhanna, “Why was the fourteenth century a century of Arabic encyclopaedism?”, *Encyclopaedism from Antiquity to the Renaissance* (ed. Jason König Greg Woolf, Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 343-356; Maaika Van Beikel, “Opening up a world of knowledge: Mamluk encyclopaedias and their readers”, *Encyclopaedism from Antiquity to the Renaissance* (ed. Jason König Greg Woolf, Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 357-375.

99 en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Müfid Kumayha vdğr. (31 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2004), 16-18. Ciltler.

100 İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr fî memâliki'l-emsâr (Routes toward insight into the capital empires)*, ed. Fuat Sezgin (27 cilt, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988), 23/ 248-369; 25/125-145.

101 İbn Fazlullah el-Ömerî, *es-Siretü'n-nebeviyye fî Mesâliki'l-epsâr fî memâliki'l-emsâr*, thk. Muhammed İsa Hariri (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997).

102 Elias İbrahim Muhanna, *Encyclopaedism in Mamluk Period: The Composition of Shihâb al-Dîn al-Nuwayrî's (d. 1333) Nihâyat al-Arab fî Funûn al-Adab* (Cambridge: Harvard University, Doktora tezi, 2012), 145. Muhanna'nın bu çalışmasında *Nihâyetü'l-ereb*'in ayrıntılı bir içerik analizi yapılmıştır. Bk. a.mlf., *Encyclopaedism in Mamluk Period*, 99-151.

Memlûk Dönemi Siyer Konulu Tartışmalar

Şimdiye kadar kısmen işaret ettiğimiz metinler, ilim çevresi içerisinde telif edilen ve âlimler ile okur-yazarlar arasında tedavüle giren, ayrıca ders halkalarıyla daha geniş çerçevede halka ulaşan siyerlerdir. Buna karşın modern araştırmacıların “popüler”¹⁰³ şeklinde nitelendirdiği, dönemin âlimlerinin de eleştirilerine konu olan bazı siyerler de vardır. Memlûkler dönemi siyer konulu tartışmaların tespitlerimize göre bu iki düzlemde sürdürüldüğü söylenebilir. Yani öncelikle âlimler arasında, siyerin belli konularına dair eserlerinde veya müstakil risaleler telif etmek suretiyle dile getirdikleri görüşlerine karşın tamamen veya kısmen zıt görüşlerin paylaşıldığı bir düzlem söz konusudur. İkinci olarak da âlimlerin, kussâs denilen halk hikâyecilerinin ve vaizlerin, Hz. Peygamber’in hayatından kesitler ve özellikle de mevlid, mucize ve delâil konularında anlattıklarına ve bu anlatımlara kaynak teşkil eden bazı metinlerine karşı geliştirdikleri eleştirel bir tavırdan bahsetmek gerekir. Bu eleştirel tavrın gerek verilen fetvalarla gerekse o konularla ilgili eser telif etmek suretiyle ortaya koyulduğu görülmektedir.

Öncelikle “popüler” diye nitelendirilen metinlere bakacak olursak en meşhuru, Ebü’l-Hasen el-Bekrî’nin *Siyerü’l-Bekrî*’sidir. XIII. asırda yaşadığı tahmin edilen ve “Basralı vâiz” diye tanınan Ebü’l-Hasen el-Bekrî’nin tarihî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Kendisine atfedilen eserlerin Hz. Peygamber’in hayatı ve İslamiyet’in ilk dönemine dair uydurma hikâyelerle dolu olduğu ve bu hikâyelerin kendisinden sonra da başkaları tarafından yeniden yorumlanarak anlatılmaya devam ettiği bilinmektedir.¹⁰⁴ Zehebî’nin hakkında “yalancı, deccal, hikâyeler uyduruyor yine de kitapları okunuyor ve kitapçılarda satılıyor”¹⁰⁵ ve “iftira etmekten ve yalan söylemekten utanmayan, hatta Müseylimetü’l-Kezzâb’dan daha yalancı biri, zannedersen bu asırda yaşadığı”¹⁰⁶ dediği Bekrî’ye siyerle ilgili çeşitli eserler atfedilmektedir. Bunlardan en önemlisi Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışı ve Hz. Peygamber’e intikaline kadar geçirdiği süreci tahkiye eden *İntikâlü envâri mevlidi’l-Mustafâ el-Muhtâr ve mu’cizatuhû ve megâzihi* adlı eseridir.¹⁰⁷ Kendisinden sonra yazılan siyerlere tesir eden bu eser, Darîr’in siyerinin de en önemli kaynaklarından ve bu şekilde Osmanlı düşünce dünyasına aktarılmıştır.¹⁰⁸

103 Havas-avam, ilmi/yüksek kültür-popüler kültür gibi ayrımlar ve bu ayrımların tazammun ettiği meseleler, bu çalışmanın konusu olmadığı için tartışılmayacaktır. Bununla birlikte metinler arasında önemli bir mahiyet ve düzlem farkının yanı sıra söz konusu edilen metinlerin kabul gördüğü zümreler açısından da katı olmasa da bir farka işaret etmek için bu nitelendirmelere başvurmak durumunda kalınmıştır.

104 DİA, “Bekrî, Ebü’l-Hasan el-Kasâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/366.

105 Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (4 cilt, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife 1963), 1/112.

106 Zehebî, *Siyer*, 19/36.

107 Bu eserin mahiyeti hakkında bk. Boaz Shoshan, *Popular Culture in Medieval Cairo* (Cambridge: Cambridge University Press 1992), 23-39; Marion Holmes Katz, *The Birth of the Prophet Muhammad: Devotional Piety in Sunni Islam* (London: Routledge 2007), 6-50.

108 Mustafa Erkan, “Sîretü’n-nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/269-270.

Zehebî, İbn Kesîr, İbn Hacer ve Kalkaşandî gibi müelliflerin sert bir şekilde eleştirdiği Bekrî'nin eseri, bütün bu eleştirilere rağmen yaygınlaşmış ve özellikle kussâsın da önemli kaynakları arasına girerek içeriği çok daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır.¹⁰⁹ Bekrî'nin kitabına karşı harekete geçenlerden biri de İbn Teymiyye'dir. Bir fetvasında *Tenakkulâtu'l-envâr* ismiyle kaydettiği bu kitabın, iftira ve yalan dolu kitapların başında geldiğini belirterek kitapta yer verilen rivayetlerin uydurma olduklarını ispatlama yoluna gitmiştir. Fetvanın sonunda Ebû'l-Hasen el-Bekrî'nin, Allah ve Resûlü hakkındaki yalanları, iftiraları, sebep olduğu fesat sebebiyle ve bunları taammüden yaptığı için kanının dökülmesinin câiz olduğu hükmüne varmıştır. Ayrıca bu hikâyelerin yalan ve bâtil olduğunu herkese anlatma sorumluluğunun, ilim ehline düştüğüne işaret etmiştir.¹¹⁰

Memlükler döneminde sadece Bekrî'nin eseri ve hikâyeleri değil vâiz ve kussâsın anlattığı diğer hikâyelerin de çeşitli düzeylerde eleştirildiği görülmektedir.¹¹¹ Bazen İbn Teymiyye'de olduğu gibi fetvalara bazen de müstakil eserlere konu edilen eleştirilerin yanı sıra âlimler tarafından kussâsa karşı "sahih" eserler telif etme gayretine girişildiği görülmektedir. Adeta İbn Teymiyye'nin fetvasında vurguladığı sorumluluğun gereğini yerine getiren âlimler, örneğin uydurma hikâyelerin yoğunlaştığı konuların başında gelen Hz. Peygamber'in mevlidi hakkında eser telif etmeye özel bir gayret sarf etmiş görünmektedir. Bu dönemde Hz. Peygamber'in doğumu hakkında anlatılan uydurma hikâyelere karşı ve edebî-manzum mevlidlerin dışında çok sayıda "ilmî/sahih" mevlid kaleme alınmıştır:

- Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332), *Mevâridü'l-kirâm fî mevlidi'n-Nebî aleyhisselâm*¹¹²
- İbnü'z-Zemlekânî (ö. 727/1327), *Mevlidü'n-Nebî*¹¹³
- Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359), *Dürretü's-seniyye fî mevlidi hayri'l-beriyye*¹¹⁴
- İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Mevlidü Resûlillah*¹¹⁵

109 Eleştiriler için bk. Shoshan, *Popular Culture*, 23.

110 İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Asımi en-Necdi (36 cilt, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1991), 18/351-354.

111 Bu konudaki eleştiriler ve telif edilen eserler üzerine müstakil bir çalışma için bk. Jonathan P. Berkey, *Popular preaching and religious authority in the Medieval Islamic Near East* (Seattle: Washington University Press, 2001).

112 Müellif ve eserinin yazma nüshası hakkında bk. M. Kemal Atik, "Ca'berî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/527-528.

113 Eserin içeriği ve yazma nüshası hakkında bk. Katz, *The Birth of the Prophet*, 55.

114 Eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, nr. 5293'de kayıtlı mecmuanın dördüncü risalesi olarak 95b-112a. varakları arasında yer almaktadır. Selman Başaran, söz konusu mecmuada el-Alâî'ye ait iki mevlid olduğunu belirtse de bu doğru değildir. Mecmuada *Dürretü's-seniyye*'den hemen sonra gelen ve Başaran tarafından yanlışlıkla el-Alâî'ye nispet edilen *el-Mevridü'r-revî fî mevlidi'n-nebevî* isimli eser, el-Alâî'ye değil Ali el-Kârî'ye aittir. Bk. Selman Başaran, "Alâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/332.

115 İbn Kesîr, *Mevlidü Resûlillah*, thk. Salâhuddîn el-Müneccid (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid), 1961.

- İbn Habîb (ö. 779/1377), *Mevlidü'n-Nebî*¹¹⁶
- İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *Mevlidü'n-Nebî*¹¹⁷
- İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî (842/1418), *Mevridü's-sâdi fi mevlidi'l-hâdi*¹¹⁸
- Şemsüddîn Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Fahru'l-ulvî fi mevlidi'n-Nebî*¹¹⁹
- Ali b. Süleyman el-Merdâvî (ö. 885/1480), *el-Menhelü'l-azbi'l-gazîr fi mevlidi'l-Hâdi'l-beşîr ve'n-nezîr*¹²⁰
- Âişe el-Bâûniyye (ö. 922/1516), *el-Mevridü'l-enhâ fi'l-mevlidi'l-esnâ*¹²¹

İbn Teymiyye'nin yukarıda işaret edilen; âlimlerin sorumluluklarına dair ifadelerinin de etkisiyle olsa gerek İbn Kesîr'in eseri başta olmak üzere çok sayıda mevlid yazılmıştır. Bu mevlidler yazılmakla kalmamış aynı zamanda özellikle mevlid kandillerinde kıraat meclisleri düzenlenerek içerikleri her iki düzlemde de tedavüle sokulmuştur.¹²² İbn Teymiyye'nin talebelerinden ve fikrî takipçilerinden kabul edilen, vefat ettiğinde yanına defnedilen İbn Kesîr'in *Mevlid*'inin tek yazma nüshasındaki nota göre, bu eser Dımaşk Muzafferî Camii'nin müezzinlerinden İmâdüddîn Ebû Bekr b. Şeyh Bedrüddîn Hasen'in isteği üzerine (*bi-resmi Şeyh İmâdüddîn Ebû Bekr b. Şeyh Bedrüddîn Hasen el-müezzin bi'l-Câmi' el-Muzafferî*) kaleme alınmıştır. Eseri yayınlayan Müneccid, Dımaşk'ın Sâlihiye bölgesindeki büyük Hanbelî camilerinden biri olan bu caminin, düzenlediği mevlit ihtifalleri ile tanınan Muzafferüddîn Kökböri (ö. 630/1233) tarafından inşa ettirildiğine ve bu camide de mevlid ihtifali yapıldığına dikkat çekerek adı geçen müezzinin, ihtifal esnasında okunmak üzere, İbn Kesîr'den bu eseri telif etmesini istediği yönünde bir tahmin yürütmüştür. Yine Müneccid'e göre, başkasından değil de İbn Kesîr'den böyle bir istekte bulunulması, mevlid ihtifalinin dinen mahzuru olmadığını göstermek amacına matuftur. Zira kitabın ilk sayfasında İbn Kesîr'in isminden hemen sonra onun İbn Teymiyye'nin talebesi olduğu açıklamasına yer verilmiştir.¹²³

Bu noktada dönemin önemli tartışma konularından olan mevlid ihtifallerinin cevazı meselesine de değinmek gerekir. Mevlid kandillerinde büyük ihtifaller düzenlenmesi, bu konu hakkındaki eser teliflerini hem metnin muhtevası hem de üretilen metin sayısı açısından etkilemiş görünmektedir. Bekrî'nin *Envâr*'ı da yazmalarındaki ifadeler açıkça gösterdiği üzere mevlid ihtifallerinde okunmak üzere tanzim edilmiştir. Bu ihtifaller, kussâs ve vaizlerin performansları için en verimli zamanların başında gelir ve bu nedenle mevlid kutlamaları ile kussâs ve vaizlerin

116 Eser hakkında bk. Katz, *The Birth of the Prophet*, 56.

117 Eserin yazma nüshası hakkında bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/556; Katz, *The Birth of the Prophet*, 56.

118 Eserin yazma nüshaları hakkında bk. M. Yaşar Kandemir, "İbn Nâsirüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/228.

119 Bk. Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/478.

120 Bk. Ferhat Koca, "Merdâvî, Ali b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/177.

121 Çeşitli baskıları yapılan ve manzum-mensur karışık bir mevlid olan bu eser hakkında bk. Ahmet Özel, "Bâûniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/213.

122 Katz, *The Birth of the Prophet*, 56-57.

123 İbn Kesîr, *Mevlid*, 9-11 (neşredenin mukaddimesi)

anlatıları bir arada tartışılmış; İbnü'l-Hac'ın, *el-Medhal*'indeki bölüm¹²⁴ dışında bu konuya has metinler telif edilmiştir. Bu eserlerin başında Tâcüddîn el-Fâkihânî'nin (ö. 734/1334), *el-Mevrid fi'l-keâm alâ ameli'l-mevlid* adlı eseri gelmektedir. Burada mevlid kutlaması bid'at-ı seyiyie olarak değerlendirilmiştir.¹²⁵ Zeynüddîn el-İrakî'nin, *el-Bâis ale'l-halâs min havâdîsi'l-kussâs*'ı¹²⁶ yanında Süyûtî'nin, *Tahzîru'l-havâs min ekâzibi'l-kussâs*'ı da vaiz ve kıssacıları eleştiren en önemli eserlerdendir.¹²⁷ Süyûtî bu eserinde kussâs ve vaizleri eleştirirken *Hüsnü'l-maksûd fi ameli'l-mevlid* adlı eserinde bid'at-ı hasene olarak kabul ettiği mevlid ihtifallerinde, Kur'an okunması yanında Hz. Peygamber hakkında hikâyeler anlatılmasını hoş görmüştür.¹²⁸ Bütün bu eleştiriler ve “makbul” mevlid yazma gayretlerine rağmen Bekrî'ninki gibi popüler metin ve anlatıların önüne geçilemediği anlaşılmaktadır. İbn Kesir ve el-Alâî gibi Şam çevresinden muhaddislerin başını çektiği âlimler, “ilmî” mevlid metinleri telif etmiş olsalar da söz konusu mevlidlerin yalnızca birer nüshasının günümüze ulaşmasından anlaşılacağı üzere popüler metinler karşısında tutunamamışlardır.

İbn Kesir'in, siyerin müteallikatı olarak şemâil, delâil ve fezâil ile birlikte zikrettiği hasâis konusu¹²⁹ da mevlidlerle aynı bağlamda olmasa da tartışılan bir diğer husustur. Gerek kapsamlı gerekse muhtasar siyerlerin yer verdiği en önemli alt başlıklardan biri olduğuna daha önce temas ettiğimiz Hz. Peygamber'in hasâisi, bu dönemde telif edilen pek çok müstakil esere de konu olmuştur. Dolayısıyla hasâis türü eserlerin de Memlûkler döneminde oldukça zenginleştiği; hatta türünün en hacimli ve etkili eserlerinin bu dönemde telif edildiği görülmektedir:

- İzzüddîn İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262), *Bidâyetü's-sûl fi tafzîli'r-Resûl*¹³⁰
- Tâcüddîn es-Sübki (ö. 771/1370), *Ercûze fi hasâisi'n-Nebî*¹³¹
- İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Resûl*¹³²
- Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî (ö. 824/1421), *el-Hasâisü'n-nebevîyye*¹³³
- İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-Envâr bi-hasâisi'l-muhtâr*¹³⁴

124 İbnü'l-Hac el-Abderî, *el-Medhal* (4 cilt, Kahire: Dâru'l-Hadis 1981), 2/2-33.

125 Bk. Tâcüddîn el-Fâkihânî, *el-Mevrid fi'l-keâm 'alâ 'ameli'l-mevlid*, nşr. Ali b. Hasan b. Abdülhamîd (*Resâ'il fi'ükmî'l-i'tifâl bi'l-mevlidi'n-Nebevî* içinde, 2 cilt, Riyad: Dâru'l-Âsime 1998), 1/6-14.

126 Zeynüddîn el-İrakî, *el-Bâis ale'l-halâs min havâdîsi'l-kussâs*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (*Eadv'ü's-şerf'a* içinde, 4. Sayı, Riyad 1393), 81-171.

127 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tahzîru'l-havâs min ekâzibi'l-kussâs*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (2. basım, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984).

128 Süyûtî, *Hüsnü'l-maksûd fi ameli'l-mevlid*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985).

129 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/384.

130 İbn Abdüsselâm, *Bidâyetü's-sûl fi tafzîli'r-Resûl*, thk. Muhammed Nâsrüddîn el-Elbânî (4. basım, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1986).

131 Müneccid, *Mu'cem*, 187. Ayrıca bk. Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/280.

132 İbnü'l-Mülakkın, *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Resûl*, thk. Abdullah Bahrüddîn Abdullah (Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1993).

133 Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî, *el-İbrîzü'l-hâlîs ani'l-fidda fi ibrâzi me'âni hasâisi'l-Mustafâ elleti fi'r-ravza*, thk. Selim Muhammed Amir (Amman: Ervika li'd-Dirasât ve'n-Neşr, 2015).

134 Müneccid, *Mu'cem*, 187.

- Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî (ö. 894/1489), *Lafzu'l-mükerrerem fî hasâisi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*¹³⁵
- Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Hasâisü'l-kübrâ* (müellifin ihtisarı: *Enmûzecü'l-lebib fî hasâisi'l-habîb*)¹³⁶

Yukarıda sıralanan eserlerin yanı sıra literatürde Moğultay b. Kılıç'a ait bir *Hasâisü'n-Nebî* risalesinden bahsedilmektedir.¹³⁷ Ancak yaptığımız çalışma neticesinde bu risalenin müellifin muhtasar siyeri *el-İşâre*'nin hasâis konusuyla ilgili bölümlerinin sonraki asırlarda bir başkası tarafından müstakil istinsahıyla oluşturulduğu anlaşılmıştır.¹³⁸

İlk defa İmam Şâfi'î tarafından temas edildiği bilinen hasâis konusu, ondan sonra da Şâfi'î fakihlerinin, eserlerinin nikâh bahislerinde ve genel olarak “vâcibât, muharremât, mübahât ve sadece ona lütfedilen üstünlükler” şeklinde fikhî hüküm temelli dörtlü bir tasnifle ele aldıkları bir konu olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hasâisine dair metinler, müstakil eserlere konu olmadan önce de fikhî ve siyer kitaplarında birer bölüm olarak yer almaktaydı. Misalen dönemin önemli Şâfi'î fakihlerinden kabul edilen İbn Kesîr de muhtasar siyeri *el-Fusûl*'ün son başlığı olarak Hz. Peygamber'in hasâisine yer verirken İmam Şâfi'î'nin bu konuda öncü olduğu vurgusu ile sözlerine başlar. Yerleşik dörtlü fikhî tasniften daha farklı bir usûl takip eden İbn Kesîr, bilindiği kadarıyla daha önce uygulanmamış bir şekilde siyerinin hasâis bahsinde fikhî kitaplarının bablarını temel alır; “kitabü'l-ıman” ile başlayıp “taharet, salat” diye devam eder.¹³⁹ Hasâis literatürünün en hacimli ve meşhur eseri olarak kabul edilen Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ*'sı ise aynı zamanda mucizelere de yer verdiği için dörtlü fikhî tasnife uymayan bir yapı arz etmektedir. Ancak müellif tarafından yapılan ihtisarı; *Enmûzecü'l-lebib*, fikhî tasnifi sürdürmüştür.

Hasâis metinlerinin fikhî meselelere taalluk eden yönünün dışında Hz. Peygamber'e mahsus özellikleri ihtiva ettikleri için teberrüken okunması ve evlerde bulundurulması geleneği de Memlûkler dönemi teliflerinin keyfiyet ve kemiyetine etki etmiş olsa gerektir.¹⁴⁰ Nitekim Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî de *el-Lafzu'l-mükerrerem* adlı eserinin mukaddimesinde, hasâis konusunda bu eseri yazmış olması sayesinde yaşadığı ruhi bunalımdan kurtulduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹

Modern dönemde abartılı ve uydurma rivayetleri içerdiği iddiasıyla tartışılmaya başlanan hasâis literatürünün, Memlûkler döneminde ise daha farklı bir açıdan tartışıldığı görülmektedir.

135 Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî, *el-Lafzu'l-mükerrerem bi-hasâisi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*, thk. Mustafa Sumeyde (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997).

136 Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ* (2 cilt, Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985); a.m.f., *Enmûzecü'l-lebib fî hasâisi'l-Habîb*, thk. Yunus Şehab (Beirut: Daru İbn Hazm, 2014).

137 Örneğin bk. Ahathl, “Hasâisü'n-nebi”, 16/280.

138 Bk. Güllü Yıldız, “Moğultay b. Kılıç'ın el-Hasâisü'n-Nebeviyye Telifi Hakkında Bir İnceleme”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 7-42.

139 İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 278-344.

140 Hasâis metninin teberrüken okunması hakkında bkz. Yıldız, “Moğultay b. Kılıç'ın el-Hasâisü'n-Nebeviyye Telifi”, 18-22.

141 İbnü'l-Haydırî, *el-Lafzu'l-mükerrerem*, 14.

Fikhî yönü öne çıkan bu tartışmada, Hz. Peygamber'in istisnai konumu dolayısıyla hüküm olarak insanların geneline bağlayıcı bir etkisi olmayan bu hususiyetlerinin söz konusu edilmesinin ne kadar gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır. Zira hasâis bahislerinde gerek rivayetlerin sıhhati gerekse bu rivayetlere taalluk eden fikhî hükümler açısından pek çok ihtilaf bulunmaktadır. Özellikle Nevevî'nin hasâis bahsine girişte bu konuda Şâfi'î mezhebi içindeki ihtilafı zikrederek kendi görüşünü beyanından sonra, hasâise eserlerinde yer veren veya bu konuda müstakil eser kaleme alan incelediğimiz bütün müellifler bu tartışmaya da değinmişler ve genel olarak Nevevî'nin olumluyıcı tavrını benimsediklerini ifade etmişlerdir.¹⁴² Elbette bu noktada yukarıda sıralanan müelliflerinin çoğunluğunun Şâfi'î mezhebine mensup olduğunu da vurgulamak gerekir. Örneğin Kutbüddîn İbnü'l-Haydırî, mukaddimesinde sadece kitabı telif sürecini değil, hasâis literatürünün nasıl oluştuğunu, kendinden önce bu alanda eser telif edenleri zikredip değerlendirmiş, ardından kendi kitabını yazarken kullandığı temel kaynaklar olarak İbnü'l-Mülakkın ve Bulkînî'nin eserlerine işaret etmiştir. Son olarak hasâis konusuyla ilgili ihtilafı ayrıntılarıyla ele alıp Nevevî'nin yaklaşımını değerlendirmiştir. Ardından teberrük için el-Müzeni'den naklen İmam Şâfi'î'nin hasâis bahsindeki rivayetlerine yer vererek eserine başlamıştır.¹⁴³

Memlükler döneminde telif edilen, oldukça sınırlı konulara tahsis edilmiş küçük hacimli risaleler, tabiri caizse “ilim gündemini” takip açısından oldukça zengin kaynaklardır. Bu kaynak türünün siyerle ilgili tartışılan meseleleri takip etmek açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Pek çoğu yazma halinde olduğu ve tespiti ile yayımlanmaları hacimli eserlerin gölgesinde kaldığı için bu kaynak türünden istifade çoğunlukla tesadüfidir. Örneğin Hz. Peygamber'in ebeveyninin durumu, Süyûtî'nin bu konuda yazdığı şu altı risaleden anlaşıldığı kadıyla hararetle tartışılan bir husustur:¹⁴⁴

- Süyûtî (ö. 911/1505);
el-Makâmetü's-sündisiyye fi'n-nisbeti'l-Mustafaviyye
ed-Derecü'l-münife fi'l-âbâi's-şerife
Mesâlikü'l-hünefâ fi vâlideyi'l-Mustafâ
Neşru'l-alemeyni'l-münifeyn fi ihyâi'l-ebeveyni's-şerifeyn
et-Ta'zîm ve'l-minne fi enne ebeveyi Resûlillah fi'l-cenne
es-Sübülü'l-celiyye fi'l-âbâi'l-'aliyye

Ebeveyn-i Resûl konusunda Memlükler döneminden önce bazı risaleler olduğu bilirse de üretilen metinlerden ve fetvalardan, konunun Memlükler döneminde hararetle tartışıldığı

142 Nevevî'nin eserindeki hasâis bölümü ve söz konusu tartışmanın detayları hakkında bk. Yıldız, “Nevevî'nin Siyer Yazıcılığına Katkıları”.

143 Bk. İbnü'l-Haydırî, *el-Laflu'l-mükerrrem*, 13-20.

144 Bu risaleler toplu olarak diğer bazı risaleleriyle birlikte yayınlanmıştır. Bk. Süyûtî, *er-Resailü'l-aşr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1989), 7-179.

anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Süyûtî'nin risalelerindeki, tartışmanın tarihsel bağlamına dair bilgiler de bunu teyit etmektedir. Buna göre bazı Malikî ve Hanbelî âlimleri, ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necat olmadığı görüşündedir ve bu mesele üzerinde mücadele edenlerin sayısı Süyûtî'nin zamanında hayli artmıştır. Süyûtî de bu sebeple ilgili risaleleri telif etmiştir. Yine Süyûtî'nin ifadesine göre, ismini ve eserini tasrih etmediği sadece “ehl-i hadisten bir zat” şeklinde tarif ettiği bir âlim, kendisine karşı ebeveynin ehl-i necat olmadığını ileri süren bir risale kaleme almıştır. Ancak konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, henüz bu risale tespit edilememiştir.¹⁴⁶

Bir başka tartışma konusu ebeveyn-i Resûl tartışmalarına benzer şekilde Hz. Peygamber'in sütanesi Halime'nin Müslüman ve sahabî olup olmadığıdır. Moğultay b. Kılıç'ın bu konudaki risalesi *et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme*, tartışmanın taraflarını ve farklı yaklaşımları ortaya koyduktan sonra Halime'nin Müslüman ve sahabî olduğu görüşünü delilleriyle savunduğu bir risaledir.¹⁴⁷ Halime'nin müslüman ve dolayısıyla sahabî olmadığını ileri sürenler arasında ise dönemin önemli âlimlerinden Abdülmü'min ed-Dimyâtî, Ebû Hayyân el-Endelûsî ve Zehebî yer almaktadır. Sıbt İbnü'l-Acemî, siyer şerhinde bu konuya temas ederek tartışmanın ayrıntılarına yer vermiş ve Moğultay b. Kılıç'ın yaklaşımını benimsediğini dile getirmiştir.¹⁴⁸ Memlûkler dönemi sonrasında da bu tartışma sürdürülmüş ve Şâmî, Halebî ve Zürkânî gibi âlimler eserlerinde, bu konudaki başvuru kaynağı olarak *et-Tuhfetü'l-cesîme*'ye atıf yapmışlardır.¹⁴⁹

Tespit edilen ve yayınlanan risalelerde tartışıldığı görülen meselelerden örnek olarak zikredilen bu iki husus, çok daha fazlasının olduğuna işaret için yeterlidir. Sadece Sıbt İbnü'l-Acemî'nin şerhini bu gözle taradığımızda bile âlimler arasında siyer konuları üzerinde süregelen pek çok tartışma olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetli doğması,¹⁵⁰ şefaathakki,¹⁵¹

145 Yakın zamana kadar ebeveyn-i resûl konusunda kaleme alınan ilk risalenin, İbnü'l-Cezerî'ye atfedilen *er-Risâletü'l-beyânîyye fî hakkı ebeveyi'n-nebî* olduğu düşünülmekteydi. Ancak yazma halindeki risalenin Kadir Gömbeyaz tarafından incelenmesi sonucu İbnü'l-Cezerî'ye aidiyetinin mümkün olmadığı ispatlanmıştır. Müellifinin kimliği tam olarak tespit edilememiş olsa da en erken XVI. asrın ikinci yarısında Cizreli bir âlim tarafından ve büyük oranda İbn Hacer el-Heytemî'nin Kasîdetü'l-Bürde şerhi *el-Minehü'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*'sinin ebeveyn-i resulle ilgili bölümlerinden iktibasla oluşturulmuş bir risale olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Kadir Gömbeyaz, “İbnü'l-Cezerî'ye Nispet Edilen Ebeveyn-i Resûl Risalesi Üzerine Birtakım Mülâhazalar”, *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Bursa, 01-04 Kasım 2018), tebliğ metni erişim tarihi 31.12.2019) <https://mushaf.lariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/TEBL%C4%B0%C4%9E%20-%20DR.%20%C3%96%C4%9ER.%20%C3%9CYES%C4%B0%20KAD%C4%B0R%20G%C3%96MBEYAZ.pdf>

146 Bu tartışma ve Süyûtî'nin risalelerinin muhtevası hakkında bk. Mustafa Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu* (Ankara: Araştırma Yayınları 2012). Tartışmanın Osmanlı düşünce dünyasındaki yansımalarını takip eden bir çalışma için bk. Kadir Gömbeyaz, “Ebeveyn-i Resûl Meselesine Özgün Yaklaşımlar: İbrahim el-Halebî'ye (ö. 956/1549) Nispet Edilen Bir Risalenin Neşri ve Analizi”, *Bilimname* 2019/38 (Ekim 2019), 57-81.

147 Risale ve yayını hakkında bk. Güllü Yıldız, “et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 3/1 (2017), 99-101.

148 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 1/250-254.

149 Moğultay b. Kılıç'ın görüşünü benimseyen diğer âlimler hakkında bk. Moğultay b. Kılıç, *et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme*, thk. Muhammed b. Muhammed Alvan (Riyad: Darû't-Tevhid, 2016), 39-47 (neşredenin mukaddimesi).

150 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 1/198-200.

151 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 2/44-46.

bi'setten önceki ibadetinin mahiyeti,¹⁵² garanik vakası,¹⁵³ Hz. Peygamber'in eşlerinden hangisinin efdal olduğu,¹⁵⁴ Hz. Peygamber'in hastayken nasıl namaz kıldığı,¹⁵⁵ bu tartışma konularından sadece bazılarıdır.

Risalelerin yanında tartışma konularını yansıtan bir diğer önemli kaynak fetvalardır. Memlükler dönemi için bu çerçevede akla gelen ilk isim elbette İbn Teymiyye'dir. Onun fetvaları arasında siyer konularına değinenlere bakıldığında şefaât konusu,¹⁵⁶ ebeveyn-i Resûlün durumu,¹⁵⁷ hatmü'n-nübüvve,¹⁵⁸ miraç gecesi Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerin ruhunu görüp görmediği,¹⁵⁹ gadir-i hum,¹⁶⁰ Hz. Peygamber'in eşlerinden hangisinin efdal olduğu,¹⁶¹ rü'yetullah meselesi¹⁶² vb. konularda fetvaları olduğu görülmektedir. Daha önce söz konusu ettiğimiz Bekrî'nin siyeri ve kussâs konusundaki fetvaları da hatırlanırsa siyerle ilgili hususların toplumun önemli meseleleri arasında yer aldığı ve çeşitli fetvalara konu edildiği anlaşılacaktır. İbn Teymiyye'nin yanı sıra fetvaları günümüze ulaşan Sübkî ve Süyûtî gibi memlükler dönemi âlimlerinin fetvaları da bu açıdan gözden geçirilmelidir. Örneğin Nevevî'nin fetvaları arasında inşikâk-ı kamerle ilgili bir fetvaya rastlamak mümkündür.¹⁶³

Elbette fetvalara konu olan ve burada bazısına işaret edilen siyerle ilgili konular, ilk defa Memlükler döneminde tartışılmış değildir. Kelamî ve fikhî yönü de olan bu meseleler, ilk dönemden itibaren İslam toplumunun gündemini ve dolayısıyla âlimleri meşgul eden konulardır. Ancak Memlükler döneminde hangilerinin öne çıktığı ve nasıl değerlendirildiği, bu tartışmaların gerek âlimler arasında gerekse toplumsal düzeyde nasıl yankı bulduğu incelenerek siyer bilgisinin, memlük toplumuna yansımaları daha sağlıklı değerlendirilebilir.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak öncelikle Memlükler döneminde siyer konusunun henüz yeni yeni çalışılan bir alan olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Dolayısıyla bu çalışmanın öncelikli amacı ele alınması gereken pek çok metin ve bu metinlerin bizi karşı karşıya bıraktığı çeşitli meseleler olduğunu göstermektir. Memlükler döneminde İslamî ilimlerin diğer alanlarıyla ilgili söylenebilecek değerlendirmelerin birçoğu siyer alanı için de geçerli görünmektedir. Öncelikle bu dönemde üst düzeyde bir yazın faaliyeti; yani yoğun, kapsamlı ve sistemli metin

152 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 2/125-126.

153 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 2/360-365.

154 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 4/143.

155 Sıbt İbnü'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, 9/228.

156 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 1/168-169; 27/75-76.

157 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 1/99, 109-113; 4/199-202.

158 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 11/96-97.

159 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 4/208; 5/313-314.

160 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 4/255-256.

161 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 4/240-241.

162 İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, 5/304-307, 6/307.

163 İbnü'l-Attâr, *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî el-müsemmâ bi'l-Mesâili'l-mensûra*, thk. Muhammed el-Haccâr (6. Basım, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 242-243.

teelif çalışmaları söz konusudur. Memlûklerin hem sağladıkları görece istikrar ile hem de buna bağlı olarak tesis edilen ilim merkezleri ve ihdas edilen ilmî mansıplarla, özellikle Dımaşk ve Kahire'yi İslâmî ilimlerin merkezi haline getirmesi, bu metin üretimini besleyen en önemli etkidir. Dımaşk ve Kahire merkezli ilmî faaliyetlerini sürdüren âlimler, kendilerine ulaşan birikimin korunması, yeniden düzenlenmesi ve daha sistematik bir şekilde teelif edilen eserlerle sonraki nesillere aktarılması konusunda muazzam bir çaba göstermişlerdir. Bu dönemde metin merkezli çalışmalar da zirve noktasına ulaşmıştır. Bütün bu hususlar, teelif edilen siyer konulu eserlerin tespiti ve bu metinler üzerindeki incelemelerin yanı sıra risaleler ve fetvalar gibi farklı türden kaynaklar da değerlendirmeye alındığı takdirde tam anlamıyla gözler önüne serilebilecektir. Bu çalışma neticesinde Memlûkler döneminin İslâmî ilimlerin diğer dalları ve tarih yazıcılığı açısından yapılan çalışmalarla tescillenmiş münbitliğinin, siyer alanı için de geçerli olduğuna dair bir fikir hâsıl olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda konunun burada söz konusu edilen ve edilmeyen pek çok farklı vechesi olduğu da anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abdülbâsit el-Malâfî, Zeynüddin Abdülbâsit b. Halil b. Şâhin. *Gayetü's-sül fi sireti'r-Resül*. thk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Ahatlı, Erdinç. "Hasâisü'n-nebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/277-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Akçay, Mustafa. *Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dini Konumu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Şâme el-Makdisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ansari, A. S. Bazmee. "Cezerî, Muhammed b. İsmail". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Arslan, Abdurrahim. *İbn Seyyidinnâs ve Uyûnü'l-Eser*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Atik, M. Kemal. "Ca'berî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Avcı, Casim. "Muhtasar (İslam tarihi ve medeniyeti)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 20006
- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Döneminde (648-923/1250-1517) Siyer Çalışmaları: Safedî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi* Adlı Eserinde Hz. Peygamber'in Hayatı". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 11-34.

- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Döneminde Biyografi Yazıcılığı ve İbn Tağriberdî (ö. 874/1469)". *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. ed. Hidayet Ayan. 187-206. İstanbul: Ensar Neşriyat 2018.
- Başaran, Selman. "Alâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/331-332. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Berkey, Jonathan P. *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval Islamic Near East*. Seattle: Washington University Press, 2001.
- Bulkînî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ömer b. Reslan el-. *el-İbrizü'l-hâlis ani'l-fidda fi ibrâzi me'âni hasâisi'l-Mustafa elleti fi'r-ravza*. thk. Selim Muhammed Amir. Amman: Ervika li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 2015.
- Cengiz, Osman. *Makrizî'nin İmtâü'l-Esmâ İsimli Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Conermann, Stefan. "On the Art of Writing History in Mamluk Times". *Mamluk Historiography Revisited- Narratological Perspectives*. ed. Stephan Conermann. 7-25. Göttingen: V&R unipress 2018.
- DİA. "Bekrî, Ebü'l-Hasan el-Kasâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/366. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Dimyâfî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Abdülmü'min b. Halef ed-. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Esad Muhammed Tayyib. Haleb: Dârü's-Sabuni, 1996.
- Ebü'l-Fidâ, İmadüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali. *Târîhu Ebi'l-Fidâ*. thk. Mahmûd Deyyub. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Erkan, Mustafa. "Sîretü'n-nebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/269-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Eroğlu, Ali. "Hâzin, Ali b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fâkihânî, Tâcüddîn Ömer b. Ali el-Lahmî el-İskenderânî el-. *el-Mevrid fi'l-keîlâm 'alâ 'ameli'l-mevlid*. nşr. Ali b. Hasan b. Abdülhamîd. *Resâ'il fi hükmi'l-ihitfâl bi'l-mevlidi'n-nebevî* içinde. 1/6-14. Riyad: Dârü'l-Âsime 1998.
- Gömbeyaz, Kadir. "Ebeveyn-i Resûl Meselesine Özgün Yaklaşımlar: İbrahim el-Halebî'ye (ö. 956/1549) Nispet Edilen Bir Risalenin Neşri ve Analizi". *Bilimname* 2019/38 (Ekim 2019), 57-81.
- Habeşî, Abdullah Muhammed el-. *Câmiü's-şurûh ve'l-havâşî: mu'cemun şâmil li-esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fi't-türâsi'l-İslâmî ve beyânî şurûhihâ*. 5 cilt. Cidde: Darü'l-Minhac, 2017.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-. *Elfiyyetü's-sîreti'n-nebeviyye el-müsemmât nazme'd-düreri's-seniyye fi's-sîreti'z-zekiyye*. thk. es-Seyyid Muhammed b. el-Alevî el-Mâlikî el-Hasenî. Beyrut: Dârü'l-Minhâc 2005.
- Irwin, Robert. "Mamluk Literature". *Mamlük Studies Review* 7 (2003), 1-29.
- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm es-Sülemî. *Bidâyetü's-sûl fi tafzili'r-Resûl*. thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 4. Basım, 1986.
- İbn Cemâ'a, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed. *el-Muhtasarü'l-kebir fi sîreti'r-Resûl*. thk. Sami Mekki Anî. Amman: Dârü'l-Beşir, 1993.
- İbn Cemâ'a, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed. *el-Muhtasarü's-sagîr fi sîreti'l-beşiri'n-nezîr*. thk. Muhammed Kemalüddîn İzzeddin. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- İbn Fazlullah el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Yahya. *es-Sîretü'n-nebeviyye fi Mesaliki'l-ebzar fi memaliki'l-emsar*. thk. Muhammed İsa Hariri. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

- İbn Fazlullah el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Yahya. *Mesâlikü'l-ebâr fi memâlikü'l-emsâr (Routes toward insight into the capital empires)*. ed. Fuat Sezgin. 27 Cilt. Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.
- İbn Habîb el-Halebî, Ebü Muhammed Bedrüddîn Hasan b. Ömer. *el-Muktefâ min sîreti'l-Mustafâ*, thk. Mustafa Muhammed Zehebi, Kahire: Dârü'l-Hadis, 1996.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zürâî. *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb el-Arnaut-Abdülkadir Arnaut. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 21 Cilt. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997-1999.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. *el-Fusûl fi sîreti'r-Resûl*. thk. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî-Muhayiddin Müstü. Medine: Dârü't-Türas, 6. Basım, 1992.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Abdülvahid. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. *Mevlidü Resûlillâh*. thk. Salâhuddîn el-Müneccid. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, 1961.
- İbn Nâsirüddîn, Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkî. *Câmi'ü'l-âsâr fi mevlidi'l-muhtâr*. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükri. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Nûru'l-Uyûn fi telhisi sîreti'l-emîn ve'l-me'mûn*. thk. Süleyman el-Harş. Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2006.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnu'l-eser fi fîni'ni'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1974.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemalüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî. *Mevridü'l-letâfe fi men veliye's-saltana ve'l-hilâfe*. thk. Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed. 2 Cilt. Kahire: Vizaretü's-Sekâfe el-Hey'etu'l-Amme, 1997.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmû'ü fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsim el-Asımî en-Necdi. 36 Cilt. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1991.
- İbnü'd-Devâdârî, Seyfüddîn Ebü Bekr b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'd-dürer ve câmi'ü'l-gurer: ed-Dürretü's-semîn fi ahbârî seyyidi'l-mürselîn ve'l-hulefâi'r-râşidîn*. thk. Muhammed es-Saîd Cemaleddin. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1981.
- İbnü'l-Attâr, Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. İbrâhim ed-Dımaşkî. *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî el-müsememâ bi'l-Mesâilil-mensûra*. thk. Muhammed el-Haccâr. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 6. Basım, 1996.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Zâtü's-şifâ fi sîreti'n-Nebî ve'l-hulefâ*. thk. Hayif en-Nebhani. Kuveyt: Merkezü'r-Rasihun-Darü'z-Zahiriyeye, 2017.
- İbnü'l-Hâc el-Abderî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Fâsî. *el-Medhal ilâ tenmiyeti'l-(tetimme) a'mâl bi-tahsini'n-nıyyât ve't-tenbîh 'alâ ba'zi'l-bida' (kesîrin mine'l-bida'i'l-muhdes) ve'l-'avâ'idilleti'ntuhilet ve beyâni şenâ'atihâ ve kubhikâ*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, 1981.
- İbnü'l-Haydırî, Kutbüddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî. *el-Lafzu'l-mükerrer bi-hasâisi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*. thk. Mustafa Samîde. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebü Hafis Siracüddîn Ömer b. Ali. *Gâyetü's-sûl fi hasâisi'r-Resûl*. thk. Abdullah Bahrüddin Abdullah. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993.
- İbnü'l-Verdî, Ebü Hafis Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer. *Tetimetü'l-Muhtasar fi ahbari'l-beşer (Târihu İbni'l-Verdî)*. thk. Ahmed Rifad Bedravi. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1970.

- İzgi, Cevat. "İbn Ebû Uzeybe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/447. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Musa el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. thk. Abdüsselam Muhammed Emin, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Kallek, Cengiz. "İbn Balabân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/357. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/514-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Nâsirüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/226-229. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kelâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/193-194. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kandemir, M. Yaşar. "Münzirî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/35-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal. "İbn Hicce". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/65-66. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*. thk. Me'mun b. Yahya ed-Dîn el-Cennân. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Katz, Marion Holmes. *The Birth of the Prophet Muhammad: Devotional Piety in Sunni Islam*. London: Routledge, 2007.
- Kılıçer, M. Esat. "Birmâvî, Muhammed b. Abdüddâim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/204. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Koca, Ferhat. "Merdâvî, Ali b. Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/117. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kurşun, Zekerîya. "Hatîb el-Cevherî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kutbüddîn el-Halebî, Ebû Muhammed Abdülkerim b. Abdünnûr b. Münîr. *el-Mevridü'l-azbû'l-henî fi'l-keâm ale's-Sireti li'l-Hâfız Abdülganî*. thk. Nureddin Talib. 3 Cilt. Dimaşk: Darü'n-Nevadir, 2014.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Kutbüddin Yûnîni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/596-597. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kütübî, Salâhuddîn Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârânî ed-Dimaşkî el-. *Uyünü't-tevârih*. thk. Hüsameddin Kudûsi. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye, 1980.
- Little, Donald P. *An Introduction to Mamluk Historiography*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970.
- Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Ali el-. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ'*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysi. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Moğultay b. Kılıç, Ebu Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî. *el-İşâre ilâ sireti'l-Mustafâ ve târihi men ba'dehû mine'l-hulefâ*. thk. Muhammed Nizameddin Füteyyih. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Moğultay b. Kılıç, Ebu Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî. *ez-Zehrü'l-bâsim fi siyeri Ebi'l-Kâsım*. thk. Ahsen Ahmed Abdüşşekûr. 2 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2012.
- Moğultay b. Kılıç, Ebu Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî. *et-Tuḥfetü'l-cesîme fi zikri Halîme*. thk. Muhammed b. Muhammed Alvan. Riyad: Darü't-Tevhid, 2016.
- Muhanna, Elias Ibrahim. *Encyclopaedism in Mamluk Period: The Composition of Shihâb al-Dîn al-Nuwayrî's (d. 1333) Nihâyat al-Arab fî Funûn al-Adab*. Cambridge: Harvard University, Near Eastern Languages and Civilizations, Doktora Tezi, 2012.

- Muhanna, Elias. "Why was the fourteenth century a century of Arabic encyclopaedism?". *Encyclopaedism from Antiquity to the Renaissance*. ed. Jason König Greg Woolf. 343-356. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Muhibbüddîn et-Taberî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdillâh el-Mekkî. *Hulâsatu siyeri seyyidi'l-beşer*. thk. Tallâl b. Cemil er-Rifâi. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- Mustafa, Şâkir. *et-Târihü'l-Arabî ve'l-müerrihün*. 4 Cilt. Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1980-1993.
- Müneccid, Salâhuddîn el-. *Mu'cemu mâ üllife an Resûlillâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Cedid, 1982.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Abdurraûf Ali-Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî. Dımaşk: Dâru'l-Basâir 1980.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-. *Tehzibü'l-esmâ ve'l-lugât*. thk. Abduh Ali Kuşek. 4 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fayhâ, 2006.
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. thk. Müfid Kumayha vdğr.. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2008.
- Özdemir, Mehmet. "Siyer yazıcılığı üzerine". *Milel ve Nihal* 4/3 (2007), 129-162.
- Özel, Ahmet. "Bâûniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/212-213. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özen, Şükrü. "İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/222-224. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg es-. *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaut-Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 2000.
- Savran, İrfan. *Kastallânî'nin (ö. 923/1517) el-Mevâhibü'l-Ledünniyye İsimli Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Shoshan, Boaz. *Popular Culture in Medieval Cairo*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefa Burhanüddîn İbrâhim b. Muhammed. *Nürü'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidi'n-nâs*. thk. Nureddin Talib v.dğr.. 9 Cilt. Dımaşk: Darü'n-Nevadir, 2014.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*. thk. Ammar Reyhavi v.dğr.. 23 Cilt. Dımaşk: er-Risaletü'l-Alemiyeye, 2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *el-Hasâisü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Enmüzeci'l-lebib fi hasâisi'l-Habîb*. thk. Yunus Şehab. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2014.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *er-Resâilü'l-aşr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Evsâfü'n-nebi: Zehrü'l-hamâil ale'ş-şemâil*. thk. Mustafa Aşur. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Hüsnü'l-maksüd fi ameli'l-mevlid*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *Tahzîrü'l-havâs min ekâzibi'l-kussâs*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1984.

- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-. *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*. thk. Mustafa Abdülvâhid. 12 Cilt. Kahire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 1997.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 1998.
- Şulul, Cevher. *Nübüvvet Felsefesi: İbnü'n-Nefis'in Felsefi Romanı Fazıl bin Natık*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Tomar, Cengiz. "İbn Vâsıl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/438-440. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Uğur, Mücteba. "Aclûnî, Muhammed b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/328. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Ünal, İsmail Hakkı. "İbnü'l-Haydırî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/79. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yıldız, Güllü. "et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 3/1 (2017), 99-101.
- Yıldız, Güllü. "Moğultay b. Kılıç'ın el-Hasâisü'n-Nebeviyye Telifi Hakkında Bir İnceleme". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 7-42.
- Yıldız, Güllü. "Nevevî'nin Siyer Yazıcılığına Katkıları". *İmam Nevevî*. ed. Nail Okuyucu. (Yayımlanacak)
- Yıldız, Güllü. *Siyer Yazıcılığında Şerh-Haşiye Geleneği ve Moğultay b. Kılıç'ın ez-Zehrü'l-Bâsim Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Yiğit, İsmail. "Memlükler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Muhtasarı kitâbi'r-Ravzi'l-ünüfi'l-bâsim fi sîreti'n-nebeviyyeti'ş-şerîfe*. thk. Abdülaziz Harfuş. Dimaşk: Dârü'l-Beşair, 2005.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ: es-siretü'n-nebeviyye I-II*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaut vdğr.. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980-1988.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 52 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2. Basım, 1990.

